Drs. S. Aukema

No. 3.11

DE FINANCIELE POSITIE VAN EEN AANTAL WEIDEBEDRIJVEN EN GEMENGDE BEDRIJVEN IN HET NOORDELIJK ZANDGEBIED

Boekjaar 1967/68

L 26
3.11 c

APRIL 1970

Landbouw-Economisch Instituut
Afd. Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw

394091

70/548

Inhoud

		Blz.
WOORD VOORAF		5
HOOFDSTUK I	DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
HOOFDSTUK II	DE VERMOGENSPOSITIE	15
HOOFDSTUK III	DE VERANDERINGEN IN DE BALANS	22
HOOFDSTUK IV	DE INKOMENSVORMING EN INKOMENSBESTEDING	29
HOOFDSTUK V	DE LIQUIDITEIT EN DE FINANCIERING VAN DE INVESTERINGEN IN DE LOOP VAN HET BOEKJAAR	39
HOOFDSTUK VI	DE RENTABILITEIT VAN HET BEDRIJFSVERMOGEN	47
SAMENVATTING		50
SLOTBESCHOUWING		60
BIJLAGEN	TOELICHTING OP DE BIJLAGEN	65
	1. EIGENDOMSBEDRIJVEN INGEDEELD NAAR WEIDEBEDRIJVEN EN GEMENGDE BEDRIJVEN	66
	2. EIGENDOMSBEDRIJVEN INGEDEELD NAAR ARBEIDSINKOMEN VAN DE ONDERNEMER	70
	3. PACHTBEDRIJVEN INGEDEELD NAAR WEIDEBEDRIJVEN EN GEMENGDE BEDRIJVEN	74
	4. PACHTBEDRIJVEN INGEDEELD NAAR ARBEIDSINKOMEN VAN DE ONDERNEMER	78

Woord vooraf

In aansluiting op de publikaties over de ontwikkeling van de financiële positie op gemengde bedrijven in Noord-Brabant (No. 3.8) en in het oostelijk- en centraal zandgebied (No. 3.9) is thans het onderzoek betreffende de financiële positie op weidebedrijven en op gemengde bedrijven in het noordelijk zandgebied gereedgekomen.

De opzet van het onderzoek is in grote lijnen gelijk aan die betreffende Noord-Brabant en het oostelijk- en centraal zandgebied.

Evenals in genoemde gebieden, hebben ook in het noordelijk zandgebied de over het algemeen weinig gunstige bedrijfsresultaten in het boekjaar 1967/68, niet geleid tot een vermogensvermindering van de ondernemers. Dank zij inkomsten, die naast het arbeidsinkomen van de ondernemer werden verkregen, is de financiële positie vrij gunstig gebleven en kon het bestaande peil van gezinsuitgaven worden gehandhaafd. Vooral op de gezinsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer, droegen andere inkomsten zoals niet-betaald loon van meewerkende gezinsleden en niet-betaalde rentekosten, in belangrijke mate bij tot het totale gezinsinkomen.

Het onderzoek is verricht door Drs. S. Aukema, met assistentie van G. van Donselaar van de afdeling Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw.

De Directeur,

Den Haag, april 1970

(Prof.dr. A. Maris)

HOOFDSTUK I

Doel en opzet van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de financiële positie van een aantal weidebedrijven en gemengde bedrijven in het noordelijk zandgebied (voornamelijk Friese Wouden en Drenthe). Het onderzoek heeft betrekking op het boekjaar 1967/68.

Bij het begrip "financiële positie" kunnen 3 gezichtspunten worden onderscheiden t.w. de totale vermogenspositie, de liquiditeit en de rentabiliteit.

De totale vermogenspositie geeft een beeld van de bezittingen en van het vermogen waarmee deze bezittingen zijn gefinancierd.

Onder liquiditeit wordt verstaan de financiële positie van de ondernemer, gezien vanuit de vraag in hoeverre hij op tijd aan zijn verplichtingen kan voldoen zonder dat de continuïteit van het bedrijf in gevaar komt.

De rentabiliteit geeft aan hoeveel rendement het bedrijfsvermogen heeft opgeleverd.

Het onderzoek is gebaseerd op de gegevens van 118 bedrijven waarvan 61 weidebedrijven en 57 gemengde bedrijven.

Onder een weidebedrijf wordt verstaan een bedrijf waarop de produktie voor meer dan 80% gericht is op de rundveehouderij. Onder een gemengd bedrijf wordt verstaan een bedrijf waarop de produktie voor 30 t/m 80% gericht is op de rundveehouderij en voor de rest op de akkerbouw en/of de veredeling.

De 61 weidebedrijven kunnen worden onderscheiden in 31 eigendomsbedrijven en 30 pachtbedrijven; de 57 gemengde bedrijven in 27 eigendomsbedrijven en 30 pachtbedrijven.

Onder een eigendomsbedrijf wordt verstaan een bedrijf waarvan de ondernemer minstens 2/3 van de cultuurgrond in eigendom heeft alsmede een bedrijf waarvan de ondernemer 1/3 tot 2/3 van de cultuurgrond in eigendom heeft en ook de gebouwen in eigendom zijn.

Onder een pachtbedrijf wordt verstaan een bedrijf waarvan de ondernemer minstens 2/3 van de cultuurgrond pacht alsmede een bedrijf waarvan de ondernemer 1/3 tot 2/3 van de cultuurgrond pacht en ook het hoofdgebouw gepacht wordt.

Van de 118 bedrijven zijn 87 (46 weidebedrijven en 41 gemengde bedrijven) gekozen op basis van een steekproef uit alle bedrijven boven 5 ha waarvan het hoofdberoep van de ondernemer landbouwer is. Dit aantal is aangevuld met 31 (15 weidebedrijven en 16 gemengde bedrijven) die ook in vorige jaren in administratie waren volgens het oude systeem van bedrijfskeuze dat gericht was op vorming van groepen bedrijven die qua bedrijfstype, bedrijfsomvang en bedrijfsvoering representatief waren voor hun gebied en die voldeden aan redelijke eisen wat

betreft de kwaliteit van de bedrijfsvoering.

Van de 61 weidebedrijven liggen er 32 in de Friese Wouden (12 eigendomsbedrijven en 20 pachtbedrijven), 22 in Drenthe (13 eigendomsbedrijven en 9 pachtbedrijven) en 7 in het Zuidelijk Westerkwartier in Groningen (6 eigendomsbedrijven en 1 pachtbedrijf).

Van de 57 gemengde bedrijven liggen er 46 in Drenthe (20 eigendomsbedrijven en 26 pachtbedrijven) en 11 in aangrenzende gebieden in zuidoost Groningen (3 eigendomsbedrijven en 1 pachtbedrijf), in Overijssel (4 eigendomsbedrijven en 2 pachtbedrijven in de gemeenten Avereest, Gramsbergen en Hardenberg) en in de Friese Wouden (1 pachtbedrijf).

In hoeverre de bedrijven representatief zijn voor het totaalaantal weide- en gemengde bedrijven in het noordelijk zandgebied wordt aangegeven in de tabellen 1 en 2 (respectievelijk voor de oppervlakte cultuurgrond en voor de leeftijd van de ondernemer).

Tabel 1. Spreiding van de bedrijven naar oppervlakte cultuurgrond

Oppervlakte cultuurgrond	Totaalaantal bedrijven 1)	Bij het onderzoek betrokken bedrijven		
		totaal	steekproef-bedrijven	keuze-bedrijven
5 - 10 ha	4 906 (29%)	13 (11%)	13 (15%)	- (-)
10 - 15 ha	5 033 (30%)	39 (33%)	27 (31%)	12 (39%)
15 - 20 ha	3 306 (19%)	26 (22%)	14 (16%)	12 (39%)
20 - 30 ha	2 770 (16%)	36 (31%)	29 (33%)	7 (22%)
> 30 ha	990 (6%)	4 (3%)	4 (5%)	- (-)
Tot.aant. bedr.	17 005 (100%)	118 (100%)	87 (100%)	31 (100%)
w.v. eigend.bedr.	9 373 (55%)	58 (49%)	43 (49%)	15 (48%)
pachtbedr.	7 632 (45%)	60 (51%)	44 (51%)	16 (52%)

1) Bron: C.B.S., mei 1966, rechtsvorm grondgebruik.

Uit tabel 1 blijkt dat de grootteklasse van 5-10 ha te zwak en die van 20 tot 30 ha te sterk is vertegenwoordigd. Dit geldt zowel voor de bedrijven die op basis van een steekproef zijn gekozen als voor de bedrijven waarmee de steekproef is aangevuld (in de tabellen "keuzebedrijven" genoemd). Ten aanzien van de keuzebedrijven is nog op te merken dat ook de grootteklassen tussen 10 en 20 ha te sterk zijn vertegenwoordigd, terwijl geen enkel bedrijf voorkomt in de grootteklassen van 5-10 ha en boven 30 ha. Voor de afwijkende percentages bij de steekproefbedrijven zijn twee oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats zijn voor de diverse grootteklassen - in verband met een grotere spreiding in de bedrijfsuitkomsten op de grotere bedrijven - verschillende steekproefpercentages genomen t.w.:
0,56% voor de grootteklasse van 5-10 ha;
0,62% voor de grootteklasse van 10-20 ha;
1,15% voor de grootteklasse boven 20 ha.

Voorts zijn een aantal steekproefbedrijven wel in administratie genomen maar de desbetreffende ondernemers hebben geen toestemming gegeven voor het financieringsonderzoek; hierdoor zijn verschuivingen in de steekproefpercentages ontstaan.

Uit tabel 1 blijkt dat de verhouding tussen de aantallen bij het onderzoek betrokken eigendomsbedrijven en pachtbedrijven (49% respectievelijk 51%) niet veel afwijkt van de verhouding tussen de totale aantallen eigendomsbedrijven en pachtbedrijven in het noordelijk zandgebied (55% respectievelijk 45%).

Tabel 2. Spreiding van de bedrijfshoofden naar leeftijd (in procenten)

Leeftijd	Totaalaantal bedr.hoofden	Bij het onderz. betr. ondernemers		
		totaal	steekproef-bedrijven	keuze-bedrijven
< 25 jaar	1%	-	-	-
25 tot 29 jaar	4%	3%	3%	-
30 tot 39 jaar	18%	26%	30%	19%
40 tot 49 jaar	29%	38%	33%	52%
50 tot 64 jaar	39%	32%	33%	29%
65 jaar en ouder	9%	1%	1%	-

1) Bron: C.B.S. meitelling 1968 (alleen bedrijfshoofden in Drenthe en Friesland).

Uit tabel 2 blijkt dat de bedrijfshoofden op de bij het onderzoek betrokken bedrijven iets te sterk zijn vertegenwoordigd in de leeftijdsklassen 30-39 jaar en 40-49 jaar; daarentegen zijn de ondernemers van 50 jaar en ouder iets te zwak vertegenwoordigd. In het algemeen kan worden gesteld dat de bij het onderzoek betrokken ondernemers iets jonger zijn dan de gemiddelde leeftijd van de ondernemers in Drenthe en Friesland.

In deze publikatie zijn de bedrijven ingedeeld naar eigendomsbedrijven en naar pachtbedrijven en voorts naar bedrijfstype en naar arbeidsinkomen van de ondernemer; in totaal 8 groeperingen t.w.:

- 58 eigendomsbedrijven ingedeeld naar 31 weidebedrijven (gemiddeld 95% rundvee en 5% overige produktierichtingen) en 27 gemengde bedrijven (gemiddeld 62% rundvee, 32% akkerbouw en 6% overige produktierichtingen);
- 58 eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer; bij deze indeling zijn 29 bedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer (minder dan f. 9000,-) vergeleken met 29 bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer (meer dan f. 9000.-);
- 60 pachtbedrijven ingedeeld naar 30 weidebedrijven (gemiddeld 97% rundvee en 3% overige produktierichtingen) en 30 gemengde bedrijven (gemiddeld 63% rundvee, 33% akkerbouw en 4% overige produktierichtingen);

- 60 pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer; bij deze indeling zijn 30 bedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer (minder dan f. 11 000,-) vergeleken met 30 bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer (meer dan f. 11 000,-).

Andere voor de hand liggende indelingscriteria die bij de ontwikkeling van de financiële positie een rol kunnen spelen zijn onder andere de bedrijfsoppervlakte, de leeftijd van de ondernemer en de hoeveelheid eigen vermogen waarmee de ondernemers de bedrijfsbezittingen hebben gefinancierd.

In deze publikatie zijn de bedrijven niet op basis van deze criteria ingedeeld omdat in vele gevallen een grote samenhang met de gekozen indelingen naar bedrijfstype en naar arbeidsinkomen van de ondernemer blijkt te bestaan en - vooral bij pachtbedrijven - het aantal bedrijven in sommige groepen te klein zou worden.

In de tabellen 3 (voor eigendomsbedrijven) en 4 (voor pachtbedrijven) is deze samenhang aangegeven. Voorts is in deze tabellen aangegeven hoe de steekproefbedrijven en de keuzebedrijven in de diverse groeperingen zijn vertegenwoordigd.

Bij de indeling naar grootte van de bedrijven - minder dan 15 ha cultuurgrond en meer dan 15 ha cultuurgrond - blijkt dat 19 van de 30 kleinste eigendomsbedrijven (zie tabel 3, blz. 11) voorkomen in de groep met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer en 18 van de 28 grootste eigendomsbedrijven komen voor in de groep met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer. Op basis van deze indeling is de situatie bij de pachtbedrijven als volgt (zie tabel 4, blz. 12): 21 pachters hebben minder dan 15 ha cultuurgrond en 39 hebben meer dan 15 ha cultuurgrond. Van de 21 kleinere pachtbedrijven komen 18 bedrijven voor in de groep met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer, terwijl 27 van de 39 grotere pachtbedrijven voorkomen in de groep met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer.

Bij de indeling naar leeftijd van de ondernemer is de grens getrokken bij 45 jaar. Van de 58 eigenaars zijn 24 geboren in 1923 of later en 34 zijn geboren vóór 1923 (zie tabel 3). Van de 60 pachters zijn 39 geboren in 1923 of later terwijl 21 zijn geboren vóór 1923 (zie tabel 4). De jongere eigenaars komen het meeste voor in de groep weidebedrijven en in de groep hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer. De jongere pachters komen eveneens het meeste voor in de groep hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer en voorts op de grotere bedrijven.

Bij de indeling naar eigen vermogen is de grens bepaald op 80% eigen vermogen van het balanstotaal. Van de 58 eigenaars hadden 29 minder en 29 meer dan 80% eigen vermogen (zie tabel 3); van de 60 pachters hadden 21 minder en 39 meer dan 80% eigen vermogen (zie tabel 4). Zoals verwacht mocht worden bestaat de groep met minder dan 80% eigen vermogen vooral uit jongere ondernemers (19 van de 29 eigenaars en 17 van de 21 pachters).

Tabel 3. Samenhang tussen de groepen van eigendomsbedrijven

	Weide-bedr	Gem. bedr.	Laag ink.	Hoog ink.	Kl. bedr.	Gr. bedr.	Jonge ond.	Oude ond.	<80% e.v.	>80% e.v.	St.pr. bedr.	Keuze-bedr.
Weidebedrijven	31	-	11	17	17	11	15	16	18	13	23	8
Gemengde bedr.	-	27	15	12	13	14	9	18	11	16	20	7
Laag arb.ink.	11	15	29	-	19	10	9	20	12	17	21	8
Hoog arb.ink.	17	12	-	29	11	18	15	14	17	12	22	7
Kleinste bedr.	17	13	19	11	30	-	13	17	15	15	23	7
Grootste bedr.	14	14	10	18	-	28	11	17	14	14	20	8
Jongere ond.	15	9	9	15	13	11	24	-	19	5	19	5
Oudere ond.	16	18	20	14	17	17	-	34	10	24	24	10
<80% eig.verm.	18	11	12	17	15	14	19	10	29	-	21	8
>80% eig.verm.	13	16	17	12	15	14	5	24	-	29	22	7
Steekpr.bedr.	23	20	21	22	23	20	19	24	21	22	43	-
Keuzebedr.	8	7	8	7	7	8	5	10	8	7	-	15

Tabel 4. Samenhang tussen de groepen van pachtbedrijven

	Weide-bedr.	Gem. bedr.	Laag ink.	Hoog ink.	Kl. bedr.	Gr. bedr.	Jonge ond.	Oude ond.	<80% e.v.	>80% e.v.	St.pr. bedr.	Keuze-bedr.
Weidebedrijven	30	-	11	19	8	22	20	10	9	21	23	7
Gemengde bedr.	-	30	19	11	13	17	19	11	12	18	21	9
Laag arb.ink.	11	19	30	-	18	12	17	13	13	17	24	6
Hoog arb.ink.	19	11	-	30	3	27	22	8	8	22	20	10
Kleinste bedr.	8	13	18	3	21	-	12	9	10	11	16	5
Grootste bedr.	22	17	12	27	-	39	27	12	11	28	28	11
Jongere ond.	20	19	17	22	12	27	39	-	17	22	29	10
Oudere ond.	10	11	13	8	9	12	-	21	4	17	15	6
<80% eig.verm.	9	12	13	8	10	11	17	4	21	-	17	4
>80% eig.verm.	21	18	17	22	11	28	22	17	-	39	27	12
Steekpr.bedr.	23	21	24	20	16	28	29	15	17	27	44	-
Keuzebedr.	7	9	6	10	5	11	10	6	4	12	-	16

Uit de tabellen 3 en 4 blijkt dat de z.g. keuzebedrijven waarmee de steekproef is aangevuld, in verhouding ongeveer gelijk als de steekproefbedrijven in de diverse groepen zijn vertegenwoordigd. Alleen bij de indeling van de pachtbedrijven naar arbeidsinkomen van de ondernemer zijn de keuzebedrijven naar verhouding sterk vertegenwoordigd in de groep met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer.

Meer algemene gegevens van de 58 eigendomsbedrijven, ingedeeld naar 31 weidebedrijven en 27 gemengde bedrijven en van de 60 pachtbedrijven, ingedeeld naar 30 weidebedrijven en 30 gemengde bedrijven, zijn vermeld in tabel 5.

Tabel 5. Algemene gegevens van de bedrijven (gemiddeld per bedrijf)

	Eigendomsbedrijven		Pachtbedrijven	
	Weide-bedr.	gemengde bedrijven	Weide-bedr.	gemengde bedrijven
Aantal ha cultuurgrond	16,6	17,0	18,8	16,6
Aantal volwaardige arbeidskrachten	1,5	1,7	1,5	1,5
Totaalaantal bewerkingseenheden	2176	2261	2215	2241
Bew.eenheden per volw. arbeidskracht	1444	1335	1478	1490
Verdeling van de bewerkingseenheden:				
- rundveehouderij	95%	62%	97%	63%
- marktbare gewassen	1%	32%	2%	33%
- veredeling	2%	6%	1%	3%
- overige	2%	-	-	1%

De bewerkingseenheden zijn verhoudingsgetallen voor de omvang van de bewerking in de verschillende produktierichtingen op de bedrijven.

Van elke produktierichting of bedrijfsonderdeel zijn de kosten van bewerking vastgesteld en de verhouding tussen deze kosten zijn in getallen weergegeven.

De bewerkingskosten omvatten de kosten voor arbeid, trekkracht, werktuigkosten en werk door derden.

Het totaalaantal bewerkingseenheden per bedrijf is berekend door de oppervlakten van de gewassen en het aantal dieren dat gemiddeld aanwezig was, te vermenigvuldigen met de daarvoor opgestelde normen. De bewerkingseenheden vormen dus tevens een maat voor de produktieomvang van de bedrijven.

De normen van de meest voorkomende gewassen en van de dieren zijn in tabel 6 (blz. 14) vermeld.

Tabel 6. Bewerkingseenheden in het boekjaar 1967/68

Gewassen	Per ha	Veehouderij	Per gem. aanw.dier
Granen	90	Kalveren	12
Consumptieaardappelen	230	Jongvee	12
Voeraardappelen	175	Melkkoeien	55
Fabrieksaardappelen	145	Mestvee	20
Suiker- en voederbieten	190	Dekstieren	45
Erwten en bonen	85-125	Mestkalveren	8
Klaver en luzerne	70	Mestv. en opfokzeugen	3
Hooi- en kuilgras	25	Fokzeugen	15
Gras voor drogen	20	Hennen	0,4
Vervoederde nagewassen	35	Slachtkuikens (per afgeleverd dier)	0,02
Tuinbouwgewassen	350		

De resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in de bijlagen:

Bijlage 1: Eigendomsbedrijven, ingedeeld naar weide- en gemengde bedrijven;

Bijlage 2: Eigendomsbedrijven, ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer;

Bijlage 3: Pachtbedrijven, ingedeeld naar weide- en gemengde bedrijven;

Bijlage 4: Pachtbedrijven, ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer.

In hoofdstuk II wordt een beeld gegeven van de vermogenspositie van de ondernemers.

In hoofdstuk III worden de veranderingen in de balans besproken.

In hoofdstuk IV wordt behandeld hoe door inkomensvorming en ontvangen erfenissen en schenkingen enerzijds en inkomensbesteding anderzijds de ontwikkeling van het eigen vermogen is geweest.

In hoofdstuk V wordt een beeld gegeven van de liquiditeit en van de financiering van de investeringen in de loop van het boekjaar.

In hoofdstuk VI wordt een overzicht gegeven van de rentabiliteit van het vermogen.

Daarna volgt de samenvatting en een slotbeschouwing.

HOOFDSTUK II

De vermogenspositie

De vermogenspositie blijkt uit de balans die een beeld geeft van de bezittingen en van het vermogen waarmee deze bezittingen zijn gefinancierd.

In de bijlagen 1a en 1b zijn de gemiddelde balansen opgenomen van 31 weidebedrijven en van 27 gemengde bedrijven die in eigendom zijn; in de bijlagen 2a en 2b zijn de gemiddelde balansen opgenomen van 29 eigendomsbedrijven met minder dan f. 9000,- arbeidsinkomen van de ondernemer en van 29 eigendomsbedrijven met meer dan f. 9000,- arbeidsinkomen van de ondernemer; in de bijlagen 3a en 3b zijn de gemiddelde balansen opgenomen van 30 weidebedrijven en van 30 gemengde bedrijven die gepacht worden; tenslotte zijn in de bijlagen 4a en 4b de gemiddelde balansen opgenomen van 30 pachtbedrijven met minder dan f. 11000,- arbeidsinkomen van de ondernemer en van 30 pachtbedrijven met meer dan f. 11000,- arbeidsinkomen van de ondernemer.

De bijlagen 1a, 2a, 3a en 4a omvatten de debetzijde van de balansen (bezittingen) en de bijlagen 1b, 2b, 3b en 4b de creditzijde (vermogen).

De gemiddelde balans is berekend door de som van de bezittingen, respectievelijk de schulden, van alle bedrijven te delen door het aantal bedrijven.

De balansen per 1 mei 1968 zijn in tabel 7 samengevat.

De vastgelegde middelen in het bedrijf bestaan voornamelijk uit grond, gebouwen, veestapel en dode inventaris. De vlottende en liquide middelen in het bedrijf bestaan uit voorraden, vorderingen, bank-, kas- en girosaldi. De middelen buiten het bedrijf bestaan bij de eigenaarsgroepen voornamelijk uit grond en gebouwen (als belegging) en voorts uit vorderingen op lange termijn (uitgeleende gelden en aandelen in onverdeelde boedels), uit spaarbanksaldi en uit effecten. Bij de pachters bestaan de middelen buiten het bedrijf voornamelijk uit spaarbanksaldi en voorts uit grond, gebouwen, vorderingen op lange termijn en effecten.

Opgemerkt dient te worden dat het bedrag van de middelen buiten het bedrijf tevens een gemiddelde is van alle bedrijven, dus ook de bedrijven meegeteld, waarvan de ondernemers geen middelen buiten het bedrijf bezitten. Zo zijn b.v. de eigenaars met vlottende middelen buiten het bedrijf (voornamelijk spaarbanksaldi) veel groter in aantal dan die met vastgelegde middelen buiten het bedrijf; het gemiddelde van de vlottende middelen is echter aanzienlijk lager dan het gemiddelde bedrag van de vastgelegde middelen buiten het bedrijf. Enkele bedrijven met veel grond, gebouwen en vorderingen buiten het bedrijf hadden een grote invloed op het gemiddelde. In de bijlagen zijn de aantallen bedrijven genoemd met de desbetreffende balansposten.

Tabel 7. De balansen per 1 mei 1968 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Vastgelegde middelen in het bedrijf	181 100	168 700	160 600	189 900
Vlottende + liquide middelen in het bedrijf	7 900	9 100	6 500	10 500
Middelen buiten het bedrijf	12 700	16 400	14 100	14 800
Balanstotaal debet	201 700	194 200	181 200	215 200
Vreemd vermogen op lange termijn (in bedrijf)	47 400	33 900	31 500	50 700
Vreemd vermogen op korte termijn (in bedrijf)	8 200	7 200	7 400	8 000
Schulden buiten het bedrijf	4 800	2 000	5 000	2 000
Eigen vermogen	141 300	151 100	137 300	154 500
Balanstotaal credit	201 700	194 200	181 200	215 200
Eigen vermogen in procenten van balanstotaal	70,1	77,8	75,8	71,8
Eigen vermogen in procenten van bedrijfsvermogen	74,8	85,0	82,2	77,1

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Vastgelegde middelen in het bedrijf	68 900	79 400	64 900	83 500
Vlottende + liquide middelen in het bedrijf	9 700	8 500	7 200	11 000
Middelen buiten het bedrijf	17 000	15 600	8 000	24 500
Balanstotaal debet	95 600	103 500	80 100	119 000
Vreemd vermogen op lange termijn (in bedrijf)	6 800	14 200	10 800	10 200
Vreemd vermogen op korte termijn (in bedrijf)	4 600	6 100	6 300	4 400
Schulden buiten het bedrijf	-	1 000	300	700
Eigen vermogen	84 200	82 200	62 700	103 700
Balanstotaal credit	95 600	103 500	80 100	119 000
Eigen vermogen in procenten van balanstotaal	88,1	79,4	78,3	87,1
Eigen vermogen in procenten van bedrijfsvermogen	107,1	93,5	87,0	110,0

Bij de eigenaars zijn de totale bezittingen voor 70,1% op weidebedrijven en voor 77,8% op gemengde bedrijven gefinancierd door eigen vermogen. Voorts blijkt uit tabel 7 dat de eigenaars met de laagste arbeidsinkomens een groter deel van de bezittingen hebben gefinancierd met eigen vermogen dan de eigenaars met de hoogste arbeidsinkomens (respectievelijk 75,8% en 71,8%).

Bij de pachters zijn de totale bezittingen voor 88,1% op weidebedrijven en voor 79,4% op gemengde bedrijven gefinancierd door eigen vermogen. Bij de indeling naar arbeidsinkomen van de ondernemer blijkt dat de pachters met de hoogste arbeidsinkomens een groter deel van de bezittingen hebben gefinancierd met eigen vermogen dan de pachters met de laagste arbeidsinkomens (respectievelijk 87,1% en 78,3%). De pachters met de hoogste arbeidsinkomens hadden gemiddeld f. 24 500,- belegd buiten het bedrijf waarvan f. 18 300,- op de spaarbank.

Daar de middelen buiten het bedrijf voor een groot deel in het bedrijf kunnen worden aangewend indien dit nodig is, komt de weerstandskracht van de bedrijven nog beter naar voren door het totale eigen vermogen uit te drukken in een percentage van het bedrijfsvermogen. Uit tabel 7 blijkt dat dit percentage bij de groep pachters op de weidebedrijven en bij de groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens meer dan 100% is van de totale middelen in het bedrijf (= totale vermogen in het bedrijf).

In de tabellen 8 en 9 is de spreiding van de bedrijven aangegeven naar eigen vermogen in procenten van het balanstotaal (tabel 8) en naar eigen vermogen in procenten van het bedrijfsvermogen (tabel 9).

Tabel 8. Spreiding van de bedrijven naar totaal eigen vermogen in procenten van het balanstotaal (per 1 mei 1968)

Percentage eigen vermogen	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	tot. aantal bedrijven		weide-bedr.	gem. bedr.	tot. aantal bedrijven	
20 tot 30%	2	-	2	(10%)	-	-	-	(5%)
30 tot 40%	2	2	4		1	2	3	
40 tot 50%	-	1	1	(12%)	-	-	-	(10%)
50 tot 60%	6	-	6		1	5	6	
60 tot 70%	1	6	7	(28%)	4	1	5	(20%)
70 tot 80%	7	2	9		3	4	7	
80 tot 90%	5	6	11	(50%)	6	6	12	(65%)
90 tot 100%	8	10	18		15	12	27	
Totaalaantal bedrijven	31	27	58	(100%)	30	30	60	(100%)

Tabel 9. Spreiding van de bedrijven naar totaal eigen vermogen in procenten van het bedrijfsvermogen (per 1 mei 1968)

Percentage eigen vermogen	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	tot. aantal bedrijven		weide-bedr.	gem. bedr.	tot. aantal bedrijven	
20 tot 30%	2	-	2	(10%)	-	-	-	(5%)
30 tot 40%	2	2	4		1	2	3	
40 tot 50%	-	1	1	(10%)	-	-	-	(10%)
50 tot 60%	5	-	5		1	5	6	
60 tot 70%	1	6	7	(26%)	1	1	2	(12%)
70 tot 80%	7	1	8		4	1	5	
80 tot 90%	5	5	10	(30%)	6	6	12	(28%)
90 tot 100%	2	5	7		2	3	5	
100 tot 120%	6	4	10	(24%)	9	6	15	(45%)
> 120%	1	3	4		6	6	12	
Totaalaantal bedrijven	31	27	58	(100%)	30	30	60	(100%)

Uit tabel 8 blijkt dat 22% van het aantal eigendomsbedrijven en 15% van het aantal pachtbedrijven met minder dan 60% eigen vermogen is gefinancierd. Uit tabel 9 blijkt dat het aantal bedrijven met minder dan 60% eigen vermogen respectievelijk 20% en 15% is. Hieruit is af te leiden dat de desbetreffende ondernemers weinig middelen buiten het bedrijf bezitten. Is het percentage eigen vermogen meer dan 60% van het balanstotaal, dan zijn in vele gevallen ook nog bezittingen buiten het bedrijf aanwezig. Op 24% van de eigendomsbedrijven en op 45% van de pachtbedrijven zijn de middelen in het bedrijf voor meer dan 100% gedekt door eigen vermogen. Op deze bedrijven is dus meer eigen vermogen aanwezig dan noodzakelijk is voor de financiering van de totale bedrijfsmiddelen.

Het vreemde vermogen op lange termijn dat aangewend is in het bedrijf bedraagt op eigendomsbedrijven f. 47 400,- op weidebedrijven en f. 33 900,- op gemengde bedrijven. De pachters hebben respectievelijk f. 6 800,- op weidebedrijven en f. 14 200,- op gemengde bedrijven geleend op lange termijn. Uit tabel 10 blijkt dat deze leningen op lange termijn voornamelijk bestonden uit leningen van boerenleenbanken en van familieleden.

Onder boerenleenbanken worden verstaan alle coöperatieve landbouwkredietbanken, die georganiseerd zijn in de Centrale Banken van Utrecht en Eindhoven.

Onder de overige leningen op eigendomsbedrijven komen enkele gekapitaliseerde ruilverkavelingsverplichtingen voor, waardoor het gemiddelde sterk wordt beinvloed (zie bijlagen: "Leningen van de Staat der Nederlanden").

Tabel 10. De leningen op lange termijn (per 1 mei 1968 in guldens)

Leningen	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Boerenleenbanken	19 100 (40%)	10 600 (31%)	12 200 (39%)	18 200 (36%)
Familieleden	13 600 (29%)	12 000 (36%)	4 000 (13%)	21 700 (43%)
Ov.leningen	14 700 (31%)	11 300 (33%)	15 300 (48%)	10 800 (21%)
Tot.leningen	47 400 (100%)	33 900 (100%)	31 500 (100%)	50 700 (100%)

Leningen	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Boerenleenbanken	2 900 (43%)	7 900 (56%)	5 100 (47%)	5 700 (56%)
Familieleden	3 700 (53%)	5 600 (39%)	5 200 (48%)	4 100 (40%)
Ov.leningen	200 (3%)	700 (5%)	500 (5%)	400 (4%)
Tot.leningen	6 800 (100%)	14 200 (100%)	10 800 (100%)	10 200 (100%)

Zoals reeds is vermeld, bestaan de belangrijkste middelen in het bedrijf uit grond, gebouwen (op eigendomsbedrijven inclusief woonhuis), veestapel en dode inventaris.

In tabel 11 is de waarde van deze middelen opgenomen, alsmede enkele kengetallen, die met deze waarde samenhangen, (tabel 11, blz. 20).

De grond en gebouwen zijn getaxeerd tegen de marktwaarde bij gebruik in het landbouwbedrijf. Er is dus geen rekening gehouden met hoge prijzen als gevolg van factoren die niet met de bedrijfsuitoefening samenhangen. Aangekochte grond tijdens het boekjaar 1967/68 is tegen koopprijs opgenomen.

De waarde van de grond is getaxeerd tegen gemiddeld bijna f. 6 000,- per ha. De eigenaars van weidebedrijven hebben gemiddeld 15,1 ha (kadastraal) in eigendom en die van gemengde bedrijven 13,0 ha. De pachters van weidebedrijven hebben gemiddeld 0,8 ha in eigendom en die van gemengde bedrijven 3,1 ha.

De veestapel is op de beginbalans en op de eindbalans gewaardeerd tegen dezelfde prijzen, die gebaseerd zijn op de marktwaarde aan het einde van het boekjaar. Veranderingen in de waarde van de veestapel gedurende het boekjaar, uitsluitend als gevolg van wijzigingen in het prijspeil, bleven dus buiten beschouwing.

Uit tabel 11 blijkt dat de boekwaarde van de dode inventaris in procenten van de nieuwwaarde op gemengde bedrijven iets hoger was dan op weidebedrijven (respectievelijk 68% en 62% op eigendomsbedrijven en 65% en 61% op pachtbedrijven). Deze percentages bleken ook op de be-

Tabel 11. Waarde van de belangrijkste middelen in het bedrijf (per 1 mei 1968 in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Grond en gebouwen	123 200	120 100	112 200	131 200
Veestapel	39 600	28 600	31 400	37 600
Dode inventaris	14 200	13 600	11 900	16 000
Nieuwwaarde dode inventaris	22 800	19 900	17 800	25 100
Dode inventaris in proc. van de nieuwwaarde	62%	68%	67%	64%
Opp.grond (kad.) in eigendom	15,1ha	13,0ha	11,6ha	16,7ha
Opp.cultuurgrond	16,6ha	17,0ha	14,8ha	18,7ha
Totaalaantal bewerkingseenheden	2176	2261	1881	2542

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Grond en gebouwen (incl. pachtersinvest.)	9100	32 700	20 500	21 300
Veestapel	40 200	28 300	28 600	39 900
Dode inventaris	15 400	12 800	11 700	16 500
Nieuwwaarde dode inventaris	25 300	19 700	17 900	27 100
Dode inventaris in proc. van de nieuwwaarde	61%	65%	65%	61%
Opp.grond (kad.) in eigendom	0,8ha	3,1ha	1,5ha	2,3ha
Opp.cultuurgrond	18,8ha	16,6ha	14,5ha	20,9ha
Totaalaantal bewerkingseenheden	2215	2241	1857	2592

drijven met de laagste arbeidsinkomens iets hoger te zijn dan op de bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens.

De middelen buiten het bedrijf bestaan in de meeste gevallen uit spaarbanksaldi. Van de 58 eigendomsbedrijven hadden 38 en van de 60 pachtbedrijven hadden 46 ondernemers een spaarbankrekening. In tabel 12 wordt per groep aangegeven hoe groot de spreiding was van het spaarbanksaldo per 1 mei 1968.

Tabel 12. Spreiding van de bedrijven naar spaarbanksaldo (per 1 mei 1968)

Spaarbanksaldo (in glds.)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
Geen	12	8	9	11	6	8	9	5
< 1 000	7	8	9	6	2	2	3	1
1 000- 5 000	9	4	4	9	4	9	7	6
5 000- 10 000	1	4	5	-	5	6	6	5
10 000- 20 000	1	1	1	1	8	2	3	7
20 000- 30 000	1	1	-	2	2	1	2	1
30 000- 40 000	-	-	-	-	1	-	-	1
50 000-100 000	-	1	1	-	2	2	-	4
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30
Gem.spaarb.-saldo(xf.1000)	2,4	4,9	3,8	3,3	13,6	9,9	5,2	18,3

Uit tabel 12 blijkt dat enkele ondernemers grote spaarbanksaldi hadden; hierdoor wordt het gemiddelde sterk beinvloed. Zo hadden 4 pachters, die in de groep met de hoogste arbeidsinkomens voorkomen samen f. 330 000,- op de spaarbank. Dit is een invloed van f. 11 000,- op het gemiddelde van 30 bedrijven. Van het gemiddelde van f. 18 300,- in de groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens was dus f. 11 000,- afkomstig van 4 ondernemers.

Bij de overige middelen buiten het bedrijf hebben de gemiddelde bedragen steeds betrekking op een klein aantal ondernemers (zie de bijlagen, waar de frequenties zijn vermeld).

HOOFDSTUK III

De veranderingen in de balans

De veranderingen in alle afzonderlijke balansposten zijn aangegeven in de bijlagen. De veranderingen in de belangrijkste balansposten of groepen van balansposten zijn in tabel 13 voor de diverse groeperingen samengevat.

Uit tabel 13 blijkt dat op weidebedrijven het totale bedrag van de middelen in het bedrijf aan het einde van het boekjaar op eigendomsbedrijven f. 5 400,- en op pachtbedrijven f. 4 500,- hoger was dan aan het begin van het boekjaar. De netto-investeringen in duurzame produktiemiddelen waren respectievelijk f. 6 100,- (eigendomsbedrijven) en f. 4 700,- (pachtbedrijven) hoger. De vlottende en liquide middelen in het bedrijf waren respectievelijk f. 700,- (eigendomsbedrijven) en f. 200,- (pachtbedrijven) lager.

Op gemengde bedrijven was het totale bedrag van de middelen in het bedrijf aan het einde van het boekjaar op eigendomsbedrijven f. 8 900,- en op pachtbedrijven f. 7 000,- hoger dan aan het begin van het boekjaar. Voor f. 7 900,- (eigendomsbedrijven) respectievelijk f. 6 100,- (pachtbedrijven) waren dit netto-investeringen in duurzame produktiemiddelen; voor f. 1 000,- respectievelijk f. 900,- was dit een toeneming van de vlottende of liquide middelen in het bedrijf.

Bij de indeling van de bedrijven naar arbeidsinkomen van de ondernemer blijkt uit tabel 13 dat de eigenaarsgroep met de hoogste arbeidsinkomens aanzienlijk meer heeft geinvesteerd dan die met de laagste arbeidsinkomens. Bij de pachters was dit verschil tussen beide groepen klein.

Onder netto-investeringen in duurzame produktiemiddelen wordt verstaan het saldo van de bruto-investeringen (aankoop van duurzame produktiemiddelen minus boekwaarde van de verkochte produktiemiddelen) en de afgeschreven bedragen op gebouwen en dode inventaris in het boekjaar 1967/68.

In het algemeen is op gebouwen in eigendom 3% van de boekwaarde afgeschreven. Alleen bij speciale gebouwen van recente datum, die voldoen aan de huidige eisen van doelmatigheid (b.v. varkenshokken, pluimveehokken, ligboxenstal, silo's) is 7% van de boekwaarde afgeschreven.

De afschrijving op de dode inventaris geschiedt op basis van de vervangingswaarde. Alleen bij de tweedehands aangeschafte werktuigen is de aanschaffingsprijs als basis voor de afschrijving aangehouden. Het afschrijvingspercentage varieert van 5% tot 25% al naar gelang de geschatte levensduur van de diverse werktuigen en machines.

In tabel 14 is voor de diverse groepen van bedrijven aangegeven hoe hoog de investeringen (zowel bruto als netto) en de afschrijvingen in

Tabel 13. Veranderingen in de balans per 1 mei 1968 ten opzichte van 1 mei 1967 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Grond en gebouwen	+ 2800	+ 4700	+ 300	+ 7000
Veestapel	+ 2200	+ 2200	+ 1100	+ 3400
Dode inventaris	+ 700	+ 200	+ 600	+ 300
Overige duurz.produktiemiddelen	+ 400	+ 800	+ 400	+ 700
Totale netto-investeringen in duurz.produktiemiddelen	+ 6100	+ 7900	+ 2400	+ 11400
Vlott. en liq.midd. in het bedrijf	- 700	+ 1000	- 600	+ 800
Totale middelen in het bedrijf	+ 5400	+ 8900	+ 1800	+ 12200
Totale middelen buiten het bedrijf	- 200	+ 200	- 100	+ 100
Totale middelen	+ 5200	+ 9100	+ 1700	+ 12300
Leningen van boerenleenbanken	+ 300	+ 2000	+ 800	+ 1300
Leningen van familieleden	+ 100	+ 2900	+ 200	+ 2700
Ov.leningen op lange termijn	+ 1000	+ 1000	- 400	+ 2300
Vreemd verm. op korte termijn	+ 1600	+ 200	+ 800	+ 1100
Schulden buiten het bedrijf	- 200	- 100	0	- 300
Eigen vermogen	+ 2400	+ 3100	+ 300	+ 5200
Totaal vermogen	+ 5200	+ 9100	+ 1700	+ 12300

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Grond en gebouwen (inclusief pachtersinvest.)	+ 2600	+ 3200	+ 2900	+ 2800
Veestapel	+ 1500	+ 1000	+ 800	+ 1800
Dode inventaris	+ 300	+ 1100	+ 1100	+ 300
Overige duurz.produktiemiddelen	+ 300	+ 800	+ 500	+ 800
Totale netto-investeringen in duurz.produktiemiddelen	+ 4700	+ 6100	+ 5300	+ 5700
Vlott. en liq.midd. in het bedrijf	- 200	+ 900	+ 200	+ 400
Totale middelen in het bedrijf	+ 4500	+ 7000	+ 5500	+ 6100
Totale middelen buiten het bedrijf	+ 300	+ 1100	+ 600	+ 700
Totale middelen	+ 4800	+ 8100	+ 6100	+ 6800
Leningen van boerenleenbanken	- 500	+ 2000	+ 2000	- 500
Leningen van familieleden	- 600	+ 500	+ 1000	- 1100
Ov.leningen op lange termijn	0	0	- 100	+ 100
Vreemd verm. op korte termijn	+ 400	- 200	+ 100	0
Schulden buiten het bedrijf	0	- 200	- 200	0
Eigen vermogen	+ 5500	+ 6000	+ 3300	+ 8300
Totaal vermogen	+ 4800	+ 8100	+ 6100	+ 6800

het boekjaar 1967/68 zijn geweest. In de bijlagen 1d, 2d, 3d en 4d zijn de bruto-investeringen in duurzame produktiemiddelen gespecificeerd aangegeven.

Tabel 14. Investeringen en afschrijvingen (gemiddeld per bedrijf in (guldens)

	Netto-invest.	Afschr. gebouwen	Afschr. invent.	Bruto-invest.
Eigendomsbedrijven:				
- weidebedrijven	6 100	1 400	2 100	9 600
- gemengde bedrijven	7 900	1 400	2 000	11 300
- laagste arb.ink.ond.	2 400	1 400	1 800	5 600
- hoogste arb.ink.ond.	11 400	1 400	2 300	15 100
Pachtbedrijven:				
- weidebedrijven	4 700	200	2 200	7 100
- gemengde bedrijven	6 100	600	1 800	8 500
- laagste arb.ink.ond.	5 300	500	1 700	7 500
- hoogste arb.ink.ond.	5 700	400	2 300	8 400

Uit tabel 14 blijkt dat de eigenaars in het boekjaar 1967/68 gemiddeld voor ruim f. 10 000,- aan duurzame produktiemiddelen hebben aangekocht (eigenaars met de laagste arbeidsinkomens f. 5 600,- en die met de hoogste arbeidsinkomens f. 15 100,-) en de pachters voor bijna f. 8 000,- (pachters met de laagste arbeidsinkomens f. 7 500,- en die met de hoogste arbeidsinkomens f. 8 400,-).

De middelen buiten het bedrijf zijn bij de eigenaars gemiddeld weinig in omvang veranderd. De pachters hebben gemiddeld f. 300,- (op weidebedrijven) en f. 1 100,- (op gemengde bedrijven) buiten het bedrijf belegd (zie tabel 13).

Tot dusverre is in dit hoofdstuk alleen gesproken over gemiddelde veranderingen in balansposten of groepen van balansposten. Een gemiddelde kan echter sterk worden beinvloed door grote mutaties op enkele bedrijven. In de volgende 3 tabellen is daarom de spreiding aangegeven van drie balansposten waar deze spreiding het grootst was t.w.: grond en gebouwen (tabel 15), veestapel (tabel 16) en spaarbanksaldi (tabel 17).

Uit tabel 15 blijkt dat op 36 van de 58 eigendomsbedrijven en op 44 van de 60 pachtbedrijven de afschrijvingen op gebouwen hoger waren dan de bruto-investeringen. De netto-investeringen in grond en gebouwen waren op deze bedrijven derhalve negatief. Voorts blijkt uit de tabel dat 3 eigendomsbedrijven en 2 pachtbedrijven met grote investeringen het gemiddelde sterk hebben beinvloed. De 3 desbetreffende eigenaars hebben samen ruim f. 182 000,- geinvesteerd in grond en gebouwen. Hierdoor is het gemiddelde van f. 7 000,- in de groep met de hoogste arbeidsinkomens (zie tabel 13), waarvan de 3 eigenaars deel uit maken, voor bijna f. 6 300,- beinvloed (f. 182 000 : 29). Op de pachtbedrijven is de sprei-

Tabel 15. Spreiding van de bedrijven naar netto-investeringen in grond en gebouwen in het boekjaar 1967/68

Netto-investeringen (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-5 tot 0	19	17	19	17	25	19	22	22
0 tot 5	6	6	7	5	2	7	4	5
5 tot 10	3	2	3	2	1	1	1	1
10 tot 20	2	-	-	2	1	2	2	1
50 tot 80	1	2	-	3	1	1	1	1
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

ding van de investeringen in grond en gebouwen vrij evenredig over de diverse groeperingen verdeeld waardoor ook de gemiddelde investeringen weinig uiteenlopen.

Op 4 eigendomsbedrijven is in totaal 24 ha grond aangekocht; dat is omgerekend per groep van eigendomsbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens, waarvan de desbetreffende 4 eigenaars deel uitmaken, gemiddeld 0,8 ha.

Op 2 pachtbedrijven is de eigendom van grond toegenomen met 7,8 ha respectievelijk 3,9 ha; dat is gemiddeld 0,3 ha voor de groep met de laagste arbeidsinkomens en 0,1 ha voor de groep met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer.

Op geen enkel bedrijf is grond verkocht.

Tabel 16. Spreiding van de bedrijven naar investeringen in de veestapel in het boekjaar 1967/68

Investeringen (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-10 tot -5	-	-	-	-	-	1	1	-
- 5 tot 0	7	8	11	4	12	7	9	10
0 tot 5	17	14	15	16	12	19	18	13
5 tot 10	7	3	3	7	6	3	2	7
10 tot 20	-	2	-	2	-	-	-	-
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 16 is af te leiden dat op 3/4 van het aantal eigendomsbedrijven en op 2/3 van het aantal pachtbedrijven de veestapel in omvang is toegenomen. Op de meeste bedrijven bleef de uitbreiding van de veestapel beneden f. 5 000,-. Meer dan f. 5 000,- investering kwam het meeste voor op de weidebedrijven en in de groepen met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer.

Tabel 17. Spreiding van de bedrijven naar mutaties in het spaarbanksaldo in het boekjaar 1967/68

Mutaties (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-40 tot -50	-	-	-	-	1	-	-	1
-10 tot - 5	2	-	1	1	-	1	-	1
- 5 tot 0	9	8	11	6	7	10	11	6
geen	12	9	8	13	6	8	9	5
tot 5	8	8	8	8	10	8	9	9
5 tot 10	-	1	-	1	5	2	1	6
10 tot 15	-	1	1	-	-	1	-	1
15 tot 20	-	-	-	-	1	-	-	1
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30
Gem. mutatie (x f. 1 000,-)	-0,7	+0,7	-0,3	+0,1	+0,2	+0,7	+0,1	+0,9

Uit tabel 17 blijkt dat 19 eigenaars spaargelden hebben opgenomen terwijl 18 eigenaars gelden hebben ingelegd. De regel "geen mutaties" betekent in bijna alle gevallen dat er geen spaarbankrekening was (zie ook tabel 12). De eigenaars op weidebedrijven hebben per saldo f. 700,- meer opgenomen dan ingelegd, terwijl bij de eigenaars op gemengde bedrijven het omgekeerde het geval was. Bij alle 4 groepen pachters is per saldo meer ingelegd dan opgenomen; 27 pachters hebben gelden ingelegd, terwijl 19 pachters gelden hebben opgenomen, waarvan 1 ondernemer meer dan f. 40 000,- voor de financiering van een investering in gebouwen.

Het vreemde vermogen op lange termijn bestaat in de meeste gevallen uit leningen van boerenleenbanken en uit leningen van familieleden.

In het boekjaar 1967/68 hadden 29 van de 58 eigenaars een lening van de boerenleenbank. Hiervan hebben 21 ondernemers afgelost en 6 bijgeleend; 2 ondernemers hebben noch afgelost, noch bijgeleend. Van de 60 pachters hadden 20 een lening van de boerenleenbank; 11 hebben afgelost, 7 hebben bijgeleend en bij 2 ondernemers bleef de schuld gelijk.

De leningen van familieleden geeft het volgende beeld: 31 van de 58 eigenaars hadden een lening van familieleden; 7 hebben afgelost, 6 hebben bijgeleend en bij 18 ondernemers bleef de schuld ongewijzigd. Van de 60 pachters hadden 30 een lening van familieleden; 11 hebben afgelost, 3 hebben bijgeleend en bij 16 ondernemers bleef de schuld ongewijzigd.

Hoe het beeld was in de afzonderlijke groepen toont tabel 18 (blz. 27).

Tabel 18. Ondernemers met leningen van boerenleenbanken en met leningen van familieleden

Leningsbedrag	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
Boerenleenbanken:								
- gedaald	12	9	7	14	7	4	4	7
- gestegen	3	3	4	2	-	7	5	2
- gelijk	1	1	2	-	2	-	1	1
Totaalaantal bedrijven	16	13	13	16	9	11	10	10
Familieleden:								
- gedaald	5	2	3	4	5	6	3	8
- gestegen	1	5	1	5	1	2	3	-
- gelijk	11	7	7	11	5	11	12	4
Totaalaantal bedrijven	17	14	11	20	11	19	18	12

Hoewel veel meer ondernemers hebben afgelost dan bijgeleend zijn de opgenomen bedragen per ondernemer veelal aanzienlijk groter dan de aflossingsbedragen. Uit tabel 13 bleek reeds dat het gemiddelde bedrag van de leningen in de meeste groepen nog is toegenomen. De ondernemers die leningen opnamen, hebben deze vooral gebruikt voor de financiering van de investeringen in grond en gebouwen.

Ten aanzien van de pacht kan worden vermeld dat van de 60 bij het onderzoek betrokken pachters 27 ondernemers van ouders en 2 van andere familieleden hebben gepacht (12 op weidebedrijven en 17 op gemengde bedrijven); van deze 29 pachters hebben 16 nog een lening bij familieleden lopen (3 op weidebedrijven en 13 op gemengde bedrijven).

De gemiddelde toeneming van de overige leningen op lange termijn bij de eigenaarsgroepen (zie tabel 13) is voornamelijk veroorzaakt door 2 ondernemers die grote leningen hebben afgesloten.

De toeneming van het eigen vermogen op eigendomsbedrijven is gemiddeld f. 2400,- op weidebedrijven en f. 3100,- op gemengde bedrijven (zie tabel 13). Bij de pachters is deze toeneming f. 5500,- op weidebedrijven en f. 6000,- op gemengde bedrijven. Deze toeneming is voor het grootste deel ontstaan door besparingen en voor de rest door ontvangen erfenissen en of schenkingen; 10 eigenaars ontvingen gemiddeld f. 2100,- aan (voornamelijk) schenkingen, dit is omgerekend per groep van 58 eigenaars gemiddeld bijna f. 400,- terwijl 26 pachters gemiddeld f. 2250,- ontvingen, dit is omgerekend per groep van 60 pachters gemiddeld bijna f. 1000,-. Het aantal pachters dat schenkingen ontving is groter dan het aantal eigenaars. Dit is te verklaren uit het feit dat de pachters in de

meeste gevallen jonger zijn dan de eigenaars en de schenkingen van de ouders worden verkregen.

De besparingen en de spreiding hierin komen in het volgende hoofdstuk ter sprake.

HOOFDSTUK IV

De inkomensvorming en inkomensbesteding

De inkomensvorming

Evenals bij het onderzoek in Noord-Brabant en in het oostelijk en centraal zandgebied 1) blijkt ook in het noordelijk zandgebied dat de financiële positie van de bedrijven niet los kan worden gezien van de financiële positie van het gezin. Behalve de boer werkt in vele gevallen ook zijn vrouw en kinderen mee aan de inkomensvorming, daar van het verdiende loon heel weinig wordt uitgekeerd. In deze gevallen kan dan ook beter worden gesproken van "gezins"inkomen. Voorts is de berekende rente voor een deel ondernemersinkomen. Op de eigendomsbedrijven geldt dit tevens voor het verschil tussen de in rekening gebrachte pacht en eigenaarslasten. Daarnaast hebben de meeste ondernemers nog privé-inkomsten ontvangen die voor een deel ook bestaan uit bijdragen van gezinsleden (b.v. kostgelden).

In de bijlagen 1c, 2c, 3c en 4c zijn de gezinsinkomsten van de reeds bekende groepsindelingen gespecificeerd. Het totale gezinsinkomen bestaat uit:

a. het arbeidsinkomen van de ondernemer. Dit is het netto-overschot vermeerderd met het berekende loon van de boer. Het netto-overschot is het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de bedrijfskosten zonder de beloning voor bedrijfsleiding. Onder deze bedrijfskosten zijn de arbeidskosten (inclusief sociale lasten) van de ondernemer begrepen, zodat het arbeidsinkomen van de ondernemer bestaat uit het netto-overschot of netto-tekort dat met de uitoefening van het bedrijf is verkregen, vermeerderd met het berekende loon voor de handenarbeid van de ondernemer. Dit loonbedrag is berekend door de gewerkte uren te vermenigvuldigen met een uurloon in 1967/68 van f. 4,33. Dit uurloon (inclusief sociale lasten) is gebaseerd op de in de C.A.O.-vermelde uurlonen voor vakarbeiders op veehouderijbedrijven.

   Het berekend loon van de eigenaars bedroeg gemiddeld f. 14 500,- op weidebedrijven en f. 14 200,- op gemengde bedrijven. Het berekend loon van de pachters was resp. f. 14 800,- en f. 13 700,-. In het boekjaar 1967/68 hebben de ondernemers dus gemiddeld 3300 uren gewerkt (f. 14 300,- : f. 4,33).

---

1) Zie publikatie No. 3.8: "De financiële positie van een aantal gemengde bedrijven op zandgrond in Noord-Brabant" en No. 3.9: "De financiële positie van een aantal gemengde bedrijven in het oostelijk en centraal zandgebied".

b. incidentele bedrijfsopbrengsten. Dit zijn opbrengsten, die in het boekjaar 1967/68 niet in de bedrijfseconomische boekhouding zijn verwerkt en dus ook niet in het netto-overschot zijn begrepen. Ze bestaan voornamelijk uit correcties op nabetalingen, schadeloosstellingen, boekwinsten of -verliezen op verkochte werktuigen en op eigendomsbedrijven uit de huurwaarde van de woning, die op de balans onder de bedrijfsgebouwen is opgenomen.

c. het niet-uitbetaalde loon van gezinsleden. Dit is het totale berekende loon van de boerin en het verschil tussen berekend en betaald loon van overige gezinsleden (meewerkende kinderen, broers en vaders). Ook deze lonen (inclusief sociale lasten) zijn berekend op basis van de C.A.O. Het uurloon van de boerin is in het boekjaar 1967/68 f. 4,20. Het uurloon van de overige meewerkende gezinsleden is afhankelijk van de leeftijd en varieert als volgt:

van 23 t/m 64 jaar:	mann.gezinsl.	f. 4,44;	vrouw.gezinsl.		f. 4,22;
22 jaar:	" "	f. 4,14;	"	"	f. 3,93;
21 jaar:	" "	f. 3,93;	"	"	f. 3,72;
20 jaar:	" "	f. 3,52;	"	"	f. 3,34;
19 jaar:	" "	f. 3,12;	"	"	f. 3,--;
18 jaar:	" "	f. 2,69;	"	"	f. 2,58;
17 jaar:	" "	f. 2,34;	"	"	f. 2,24;
16 jaar:	" "	f. 1,97;	"	"	f. 1,94;
15 jaar:	" "	f. 1,76.			

Het verschil tussen het uurloon van de ondernemer (en zijn vrouw) en dat van de overige gezinsleden wordt veroorzaakt door het feit dat in het uurloon van de ondernemer en dat van zijn vrouw geen premie voor wachtgeld- en werkloosheidsverzekering is opgenomen. Het lagere uurloon voor de vrouwelijke gezinsleden is te verklaren doordat bij de vrouwen geen pensioenpremie en geen diplomatoeslagen zijn ingecalculeerd.

d. de niet uitbetaalde rente. Dit is het verschil tussen 6% berekende rente over de boekwaarde van de dode inventaris, over de veestapel en over het omlopend bedrijfsvermogen enerzijds en de betaalde rente van langlopende leningen en kortlopende bedrijfsschulden anderzijds. In het boekjaar 1967/68 was de betaalde rente van langlopende leningen op de onderzochte bedrijven gemiddeld ruim 5%.

e. het saldo van pacht en eigenaarslasten. Voor het gebruik van grond en bedrijfsgebouwen is op pachtbedrijven de werkelijk betaalde pacht (minus huurwaarde woning) onder de bedrijfskosten opgenomen en op de eigendomsbedrijven een geschatte pachtwaarde (minus huurwaarde woning). Het saldo van pacht en eigenaarslasten is het verschil tussen de geschatte pachtwaarde van grond en bedrijfsgebouwen in eigendom enerzijds en de afschrijving op gebouwen alsmede de overige betaalde eigenaarslasten anderzijds.

f. de privé-inkomsten. Deze bestaan uit de opbrengsten van de bezittingen buiten het bedrijf (huren, pachten, rente en dividenden), uit uitkeringen van verzekeringen (inclusief kinderbijslag en AOW-uitkeringen, indien de ondernemer 65 jaar of ouder is) en uit overige neven-

inkomsten zoals inkomen uit arbeid buiten het bedrijf, ontvangen kostgelden van kinderen die buiten het bedrijf werkzaam zijn, enz.

Het arbeidsinkomen van de ondernemer (ad a) vermeerderd met de overige bedrijfsinkomsten (ad b t/m ad e) is het totale gezinsinkomen uit het bedrijf. Worden bij dit gezinsinkomen de privé-inkomsten (ad f) geteld, dan wordt het totale gezinsinkomen verkregen. In tabel 19 is deze inkomensvorming per groep van bedrijven aangegeven.

Tabel 19. Inkomensvorming in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Groepen bedrijven	Arb.ink. v.d.ond.	Ov.bedr. inkomen	Totaal bedr.ink.	Privé-ink.	Totaal gezinsink.
Eigendomsbedrijven:					
- weidebedrijven	11 200	6 800	18 000	700	18 700
- gemengde bedrijven	8 400	9 600	18 000	2 200	20 200
- laagste arb.ink.ond.	3 700	10 300	14 000	1 200	15 200
- hoogste arb.ink.ond.	16 100	5 900	22 000	1 600	23 600
Pachtbedrijven:					
- weidebedrijven	12 900	7 100	20 000	1 400	21 400
- gemengde bedrijven	10 400	7 500	17 900	1 300	19 200
- laagste arb.ink.ond.	6 800	7 400	14 200	1 200	15 400
- hoogste arb.ink.ond.	16 400	7 300	23 700	1 500	25 200

Het arbeidsinkomen van eigenaars is gemiddeld f. 11 200,- op weidebedrijven en f. 8 400,- op gemengde bedrijven. Bij de pachters is het arbeidsinkomen gemiddeld bijna f. 2 000,- hoger t.w.: f 12 900,- op weidebedrijven en f. 10 400,- op gemengde bedrijven.

Op eigendomsbedrijven zijn de overige bedrijfsinkomsten f. 6 800,- op weidebedrijven en f. 9 600,- op gemengde bedrijven; op pachtbedrijven respectievelijk f. 7 100,- en f. 7 500,-.

Uit tabel 19 blijkt dat privé-inkomsten het hoogst zijn op de gemengde eigendomsbedrijven. Het totale gezinsinkomen is op deze bedrijven f. 20 200,-, dat is f. 1 500,- hoger dan op de weidebedrijven, terwijl het arbeidsinkomen op de gemengde eigendomsbedrijven f. 2 800,- lager was dan op de weidebedrijven van eigenaars.

In de volgende 3 tabellen is de spreiding van de bedrijven aangegeven naar arbeidsinkomen (=netto-overschot plus berekend loon) van de ondernemer (tabel 20), naar berekend loon van de boerin (tabel 21) en naar berekend loon van meewerkende gezinsleden (tabel 22).

Als wordt aangenomen dat een ondernemer minstens f. 15 000,- inkomen nodig heeft om een redelijk bestaan te hebben dan blijkt uit tabel 20 dat 79% van het aantal eigenaars en 75% van het aantal pachters met de uitoefening van het bedrijf minder verdienden dan noodzakelijk zou zijn. Een deel (9% eigenaars, 2% pachters) heeft zelfs helemaal geen arbeidsinkomen uit het bedrijf verkregen en was voor het levensonderhoud van het gezin op andere middelen aangewezen.

Tabel 20. Spreiding van de bedrijven naar arbeidsinkomen van de ondernemer (op pachtbasis)

Arb.ink. v.d. ondern. (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	totaal	(in %)	weide-bedr.	gem. bedr.	totaal	(in %)
-10 tot -5	-	2	2	(9%)	-	1	1	(2%)
- 5 tot 0	1	2	3		-	-	-	
0 tot 5	4	7	11		2	2	4	
5 tot 10	12	5	17	(70%)	8	14	22	(73%)
10 tot 15	8	5	13		11	7	18	
15 tot 20	2	3	5		5	4	9	
20 tot 25	2	2	4	(21%)	4	2	6	(25%)
25 tot 30	1	1	2		-	-	-	
30 tot 35	1	-	1		-	-	-	
Totaalaantal bedrijven	31	27	58	(100%)	30	30	60	(100%)

Op de eigendomsbedrijven is het niet-uitbetaalde loon van de boerin gemiddeld f. 2 300,- op weidebedrijven en f. 3 300,- op gemengde bedrijven. Op pachtbedrijven respectievelijk f. 3 300,- en f. 3 400,-. In deze gemiddelden zitten ook bedrijven, waar de boerin niet meewerkte. In tabel 21 is de spreiding van de bedrijven aangegeven om een beter inzicht te krijgen in het niet-uitbetaalde loon van de boerin.

Tabel 21. Spreiding van de bedrijven naar berekend loon van de boerin

Ber.loon v.d.boerin (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
< 1	10	6	4	12	8	3	2	9
1 tot 2	5	3	4	4	2	4	4	2
2 tot 3	6	5	5	6	1	8	6	3
3 tot 4	3	2	2	3	7	3	7	3
4 tot 5	2	3	5	-	5	5	4	6
5 tot 6	4	4	6	2	1	3	2	2
6 tot 7	-	2	1	1	4	2	4	2
7 tot 8	1	1	1	1	1	2	1	2
8 tot 9	-	1	1	-	1	-	-	1
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 21 blijkt dat op 16 van de 58 eigendomsbedrijven (= 28%) en op 11 van de 60 pachtbedrijven (=18%) de boerin niet heeft meegewerkt (of minder dan een half uur per dag). Uit de groepsindelingen blijkt dat op de gemengde bedrijven en op de bedrijven met de laagste arbeidsin-

komens van de ondernemer meer boerinnen meewerken dan op de weidebedrijven en op de bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer. Het berekende loon is van 30% van de meewerkende boerinnen meer dan f. 5 000,-. Dit wil zeggen dat deze boerinnen meer dan 24 uur per week op het bedrijf meewerken (8% meer dan 34 uur per week).

Op de eigendomsbedrijven is het berekende loon van meewerkende gezinsleden (exclusief boerin) gemiddeld f. 3 300,- op weidebedrijven en f. 5 200,- op gemengde bedrijven. Op pachtbedrijven respectievelijk f. 1 200,- en f. 2 100,-. In tabel 22 is de spreiding van de bedrijven aangegeven naar het totale berekende loon van meewerkende gezinsleden (boerin niet meegerekend), waarvan gemiddeld slechts 12% op eigendomsbedrijven en 17% op pachtbedrijven wordt uitbetaald.

Tabel 22. Spreiding van de bedrijven naar berekend loon van meewerkende gezinsleden (exclusief de boerin)

Ber. loon meew.gez.l. (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
< 1	19	11	11	19	23	19	20	22
1 tot 2	-	2	1	1	2	2	2	2
2 tot 5	4	4	6	2	2	4	3	3
5 tot 10	3	5	4	4	2	2	1	3
10 tot 15	4	2	4	2	1	3	4	-
> 15	1	3	3	1	-	-	-	-
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 22 is af te leiden dat op 30 van de 58 eigendomsbedrijven (=52%) en op 42 van de 60 pachtbedrijven (=70%) geen meewerkende gezinsleden (exclusief boerin) voorkomen. Op 26 eigendomsbedrijven werken kinderen mee en op 2 eigendomsbedrijven werken vaders mee. De 18 meewerkende gezinsleden op pachtbedrijven bestaan voor de helft uit meewerkende kinderen en voor de helft uit meewerkende vaders.

De meewerkende gezinsleden komen het meeste voor in de groepen gemengde eigendomsbedrijven en eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer.

De inkomensbesteding

De totale gezinsuitgaven bestaan uit de bestedingen ten behoeve van het gezin, de betaalde belastingen, de betaalde verzekeringspremies en de schenkingen of giften.

De bestedingen ten behoeven van het gezin bestaan uit het huishoudgeld (inclusief verbruik van produkten uit het eigen bedrijf) en de overige kosten van levensonderhoud, zoals uitgaven voor duurzame con-

sumptiegoederen, huurwaarde en onderhoud van de privé-woning, het deel van de autokosten, dat niet aan het bedrijf is toegerekend, betaalde studiekosten, betaalde ziektekosten (dokterskosten enz. + premies ziektekostenverzekering) en eventueel uitgaven voor hulp in de huishouding.

De betaalde belastingen bestaan uit de inkomstenbelasting dividendbelasting en vermogensbelasting, alsmede uit de premies A.O.W., A.W.W., A.K.W. en A.W.B.Z. De belastingen hebben zowel betrekking op betalingen van definitieve aanslagen van vorige jaren als op voorlopige aanslagen over het boekjaar 1967/68.

De betaalde verzekeringspremies omvatten enerzijds de premies voor lijfrente- en levensverzekeringen en anderzijds de premies voor verzekeringen tegen inkomensderving wegens ziekte, invaliditeit of ongevallen.

Bij schenkingen wordt gedacht aan uitkeringen aan familieleden, terwijl giften betrekking hebben op bijdragen aan kerkelijke, liefdadige, culturele, wetenschappelijke of het algemeen nut beogende instellingen.

In tabel 23 wordt een samenvatting gegeven van de gezinsuitgaven per groep van bedrijven (ontleend aan de bijlagen 1c, 2c, enz.).

Tabel 23. Inkomensbesteding in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Groepen bedrijven	Kosten v. levensonderhoud	Betaalde belastingen	Betaalde verz.-premies	Schenkingen en giften	Totale gezinsuitgaven
Eigendomsbedrijven:					
- weidebedrijven	12 400	3 100	500	500	16 500
- gemengde bedr.	13 100	3 700	500	300	17 600
- laagste arb.ink.ond.	11 700	2 800	500	400	15 400
- hoogste arb.ink.ond.	13 700	3 900	500	500	18 600
Pachtbedrijven:					
- weidebedrijven	11 300	4 300	700	300	16 600
- gemengde bedr.	10 300	3 500	500	100	14 400
- laagste arb.ink.ond.	9 800	2 900	400	200	13 300
- hoogste arb.ink.ond.	11 900	4 800	800	200	17 700

Uit tabel 23 blijkt dat de gezinsuitgaven van eigenaars op gemengde bedrijven gemiddeld f. 3 200,- hoger waren dan die van pachters op gemengde bedrijven. De verklaring van dit verschil moet voor een deel gezocht worden in het feit dat op gemengde bedrijven de eigenaars gemiddeld 8 jaar ouder zijn dan de pachters (respectievelijk 51 en 43 jaar) en in oudere gezinnen de kosten van levensonderhoud in het algemeen hoger zijn. Voorts komen op de eigendomsbedrijven meer meewerkende gezinsleden voor. Daardoor zijn de gezinsuitgaven hoger. Deze gezinsleden krijgen namelijk weinig loon, maar wel kost, kleding en zakgeld. De uitgaven hiervoor zijn in het huishoudgeld begrepen. Zo bedroeg het huishoudgeld (inclusief verbruik van produkten uit het eigen bedrijf) op de eigendomsbedrijven gemiddeld f. 10 100,-. Op de eigendomsbedrijven

met meewerkende gezinsleden (boerin niet meegerekend) was het gemiddelde f. 11 200,- en op de bedrijven zonder meewerkende gezinsleden f. 9 100,-; een verschil van f. 2 100,-.

Deze verschillen in leeftijd en aantal meewerkende gezinsleden doen zich (in mindere mate) ook voor tussen de groep eigenaars met de laagste arbeidsinkomens en de groep pachters met de laagste arbeidsinkomens.

Tussen de groepen eigenaars en pachters op weidebedrijven is er bijna geen verschil in gezinsuitgaven. Bij deze groepen is het leeftijdsverschil kleiner (respectievelijk 46 en 42 jaar) en is het verschil tussen het aantal meewerkende gezinsleden ook gering (zie tabel 22).

De betaalde belastingen en premies A.O.W. enz. hebben voor een groot deel betrekking op aanslagen van vorige jaren.

Het gemiddelde van f. 3 100,- bij eigenaars op weidebedrijven en van f. 3 700,- bij eigenaars op gemengde bedrijven bestaat voor ± f. 1 800,- respectievelijk f. 2 400,- uit inkomsten- en vermogensbelasting en voor ± f. 1 300,- uit premies A.O.W. enz. Bij de pachters is het gemiddelde f. 4 300,- op weidebedrijven en f. 3 500,- op gemengde bedrijven. Hiervan bestaat ± f. 2 700,- respectievelijk ± f. 2 100,- uit inkomsten- en vermogensbelasting en ± f. 1 600,- respectievelijk ± f. 1 400,- uit premies A.O.W. enz.

Ter oriëntatie kan dienen dat een gezin met 2 kinderen f. 2 000,- inkomstenbelasting moet betalen bij een belastbaar inkomen van f. 15 000,-.

Het is niet na te gaan hoeveel vermogensbelasting is betaald en hoe groot het verschil is tussen de totale gezinsinkomsten en het fiscaal belastbaar inkomen. Er kunnen namelijk veel aftrekposten zijn zoals vervroegde afschrijving, investeringsaftrek, een deel van het berekende loon van de boerin, premies verzekeringen, rente van leningen, buitengewone lasten en giften. Bij de eigenaars zullen de mogelijkheden van aftrek groter zijn dan bij de pachters, maar exacte gegevens hierover ontbreken.

De betaalde verzekeringspremies zijn gemiddeld laag. De premies voor lijfrente- en levensverzekering bedragen gemiddeld f. 300,- en de premies voor verzekering tegen inkomensderving wegens ziekte, invaliditeit of ongevallen f. 200,- bij eigenaars en f. 300,- bij pachters.

In deze gemiddelden zijn echter ook ondernemers begrepen, die geen verzekering hebben afgesloten. Daarom is in de tabellen 24 en 25 de spreiding aangegeven (respectievelijk naar betaalde premies voor lijfrente- en levensverzekering en naar betaalde premies voor ziekten- en ongevallenverzekering).

Uit tabel 24 blijkt dat een vierde deel van het aantal ondernemers - zowel van de eigenaars als van de pachters - geen lijfrente- of levensverzekering hebben afgesloten. Premies boven f. 500,- komen het meeste voor in de groepen weidebedrijven en in de groepen met de hoogste arbeidsinkomens.

Tabel 24. Spreiding van de bedrijven naar betaalde premies voor lijfrente- en levensverzekering

Premie-bedrag per jaar	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
geen	8	7	7	8	9	6	7	8
<f. 200	9	8	9	8	4	7	8	3
f.200-f. 500	7	9	9	7	9	13	11	11
f.500-f.1000	5	2	2	5	7	3	3	7
>f.1000	2	1	2	1	1	1	1	1
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 25 blijkt dat 12% van de eigenaars en 7% van de pachters geen premie heeft betaald voor een ziekten- of ongevallenverzekering. Meer dan f. 500,- premie komt het meeste voor bij de pachters op de weidebedrijven met een hoog arbeidsinkomen. Minder dan f. 200,- premie heeft vooral betrekking op ongevallenverzekeringen.

Het risico van inkomensderving door ziekte wordt door een groot aantal ondernemers zelf gedragen. Immers: voor een daguitkering van f.20,- is reeds meer dan f. 500,- premie verschuldigd.

Tabel 25. Spreiding van de bedrijven naar betaalde premies voor ziekten- en ongevallenverzekering

Premie-bedrag per jaar	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
geen	3	4	3	4	2	2	2	2
<f. 200	12	11	12	11	12	14	18	8
f.200-f. 500	13	11	13	11	5	10	7	8
f.500-f.1000	3	1	1	3	8	4	3	9
>f.1000	-	-	-	-	3	-	-	3
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Het gemiddelde van de betaalde schenkingen en giften (f. 400,- bij eigenaars en f. 200,- bij pachters - zie tabel 23) is op eigendomsbedrijven voor ongeveer f. 300,- beinvloed door 4 schenkingen aan kinderen van gemiddeld f. 4 500,-. Op de 4 desbetreffende bedrijven komen meewerkende kinderen voor zodat mag worden aangenomen dat deze schenkingen meer moeten worden gezien als beloning achteraf voor het meewerken op het bedrijf, dus als bedrijfskosten. De totale gezinsuitgaven worden hierdoor echter nauwelijks beinvloed.

De besparing

Het verschil tussen het totale gezinsinkomen en de totale gezinsuitgaven vormt de besparingen. In tabel 26 is per groep aangegeven hoe groot de besparingen zijn geweest (zowel absolute bedragen als in procenten van het totale gezinsinkomen).

Tabel 26. Inkomensvorming, inkomensbesteding en besparingen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Groepen bedrijven	Arb.ink. v.d.ond.	Overige ink.	Totaal gez.ink.	Totale gez.uitg.	Besparingen bedrag	(in %)
Eigendomsbedrijven:						
- weidebedr.	11 200	7 500	18 700	16 500	2 200	(12%)
- gem.bedr.	8 400	11 800	20 200	17 600	2 600	(13%)
- laagste arb. ink.ond.	3 700	11 500	15 200	15 400	- 200	(-1%)
- hoogste arb. ink.ond	16 100	7 500	23 600	18 600	5 000	(21%)
Pachtbedrijven:						
- weidebedr.	12 900	8 500	21 400	16 600	4 800	(22%)
- gem.bedr.	10 400	8 800	19 200	14 400	4 800	(25%)
- laagste arb. ink.ond.	6 800	8 600	15 400	13 300	2 100	(14%)
- hoogste arb. ink.ond.	16 400	8 800	25 200	17 700	7 500	(30%)

Uit tabel 26 blijkt duidelijk dat de besparingen alleen mogelijk zijn geweest door de overige inkomsten (niet uitbetaalde kosten en privé-inkomsten). Bij alle groepsindelingen zijn de gezinsuitgaven hoger dan het arbeidsinkomen van de ondernemer.

Voorts blijkt uit tabel 26 dat de besparingen van pachters hoger waren dan die van eigenaars. Op weidebedrijven is dit verschil te verklaren uit hogere gezinsinkomsten op pachtbedrijven terwijl de gezinsuitgaven praktisch gelijk zijn aan die op eigendomsbedrijven. Op gemengde bedrijven is het totale gezinsinkomen op pachtbedrijven f. 1 000,- lager dan op eigendomsbedrijven, terwijl de gezinsuitgaven f. 3 200,- lager zijn op de pachtbedrijven. De besparingen zijn derhalve f. 2 200,- hoger op de pachtbedrijven.

Een spreiding van de besparingen wordt gegeven in tabel 27 (blz. 38).

Uit tabel 27 is af te leiden dat 40% van de eigenaars en 17% van de pachters heeft ontspaard; 53% respectievelijk 61% heeft minder dan f. 10 000,- en 7% respectievelijk 22% heeft meer dan f. 10 000,- kunnen sparen.

Dank zij de overige inkomsten (zie tabel 26) hebben nog 12 van de 29 eigenaars en 23 van de 30 pachters uit de laagste inkomensgroepen kunnen sparen.

Tabel 27. Spreiding van de bedrijven naar besparingen

Besparingen (x f.1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-10 tot -5	3	-	3	-	1	3	3	1
- 5 tot 0	10	10	14	6	4	2	4	2
0 tot 5	8	12	9	11	12	11	17	6
5 tot 10	8	3	3	8	6	8	6	8
10 tot 15	1	1	-	2	7	4	-	11
15 tot 20	1	1	-	2	-	2	-	2
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

HOOFDSTUK V

De liquiditeit en de financiering van de investeringen in de loop van het boekjaar

De liquiditeit

Onder liquiditeit wordt verstaan de financiële positie van de ondernemer, gezien vanuit de vraag in hoeverre hij op tijd aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen, zonder dat de continuïteit van het bedrijf in gevaar komt. Men kan dit de liquiditeit op lange termijn noemen (waarover later meer).

Om de liquiditeit op korte termijn te bepalen is uit de balans een liquiditeitsstaat samengesteld. Een positief liquiditeitssaldo (=totale vlottende en liquide middelen minus totale schulden op korte termijn) geeft aan dat het bedrijf liquide is. Hierbij zijn de verleende doch nog niet opgenomen rekening-courant-kredieten buiten beschouwing gebleven. Op weidebedrijven en op gemengde bedrijven zal het liquiditeitssaldo gedurende het jaar niet veel afwijken van dat op de balansdatum, behoudens fluctuaties in de varkens- en pluimveestapels, die tijdelijk invloed uitoefenen zowel op de omvang van de vlottende middelen als op die van de schulden op korte termijn.

In tabel 28 is de gemiddelde liquiditeit aangegeven per 1 mei 1968 en is het liquiditeitssaldo vergeleken met dat per 1 mei 1967. Op de eigendomsbedrijven is het liquiditeitssaldo afgenomen met f. 3 100,- op de weidebedrijven en toegenomen met f. 1 500,- op de gemengde bedrijven. Op de pachtbedrijven is het liquiditeitssaldo afgenomen met f. 400,- op de weidebedrijven en toegenomen met f. 1 800,- op de gemengde bedrijven.

Het liquiditeitssaldo is op pachtbedrijven aanmerkelijk hoger dan op eigendomsbedrijven. Het verschil wordt voornamelijk veroorzaakt door de vlottende middelen buiten het bedrijf die hoofdzakelijk bestaan uit spaarbanksaldi.

Tabel 28. De liquiditeit per 1 mei 1968 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Bedr.vord. en voorraden	5 600	7 100	4 800	7 800
Lopende rek. banken	1 100	1 400	900	1 600
Kas- en girosaldi	1 200	600	800	1 100
Vlott.midd. buiten bedrijf	3 100	5 100	3 900	4 200
Tot.vlott.+liq. middelen	11 000	14 200	10 400	14 700
Leverancierskrediet	5 000	5 100	5 500	4 400
Lopende rek. banken	2 100	1 300	1 200	2 400
Overige bedrijfsschulden	1 100	800	700	1 200
Tot.schulden korte termijn	8 200	7 200	7 400	8 000
Liquiditeitssaldo	2 800	7 000	3 000	6 700
Idem t.o.v. 1 mei 1967	-3 100	+1 500	-1 700	- 300

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Bedr.vord. en voorraden	6 300	6 900	5 100	8 100
Lopende rek. banken	2 500	1 100	1 200	2 400
Kas- en girosaldi	900	500	900	500
Vlott.midd. buiten bedrijf	14 300	10 300	5 500	19 000
Tot.vlott.+liq. middelen	24 000	18 800	12 700	30 000
Leverancierskrediet	2 600	4 600	4 600	2 600
Lopende rek. banken	800	900	800	900
Overige bedrijfsschulden	1 200	600	900	900
Tot.schulden korte termijn	4 600	6 100	6 300	4 400
Liquiditeitssaldo	19 400	12 700	6 400	25 600
Idem t.o.v. 1 mei 1967	- 400	+1 800	+ 200	+1 200

Daar het gemiddelde sterk wordt beinvloed door enkele ondernemers met hoge spaarbanksaldi is in tabel 29 een spreiding gegeven van de liquiditeitssaldi.

Tabel 29. Spreiding van de bedrijven naar liquiditeitssaldo (per 1 mei 1968)

Liquiditeitssaldo (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weidebedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-40 tot -20	-	1	1	-	-	1	1	-
-20 tot -10	3	2	2	3	1	-	1	-
-10 tot - 5	4	3	3	4	1	3	3	1
- 5 tot 0	4	2	4	2	2	3	2	3
0 tot 5	8	7	8	7	4	3	7	-
5 tot 10	9	4	7	6	3	6	4	5
10 tot 20	2	4	3	3	7	9	7	9
> 20	1	4	1	4	12	5	5	12
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 29 is af te leiden dat 33% van het aantal eigenaars per balansdatum meer schulden op korte termijn hadden dan vlottende en liquide middelen. Bij de pachters was dit aantal 18%. In hoeverre de schulden niet "op tijd" kunnen worden voldaan hangt evenwel af van de crediettermijn en van de mutaties in de liquide middelen na 1 mei. Gegevens hierover ontbreken.

Een positief liquiditeitssaldo van meer dan f. 10 000,- was bij 19% van de eigenaars en bij 55% van de pachters aanwezig. Hiertoe heeft bij de pachters vooral het spaarbanksaldo bijgedragen.

Uit tabel 28 bleek dat het liquiditeitssaldo op weidebedrijven per 1 mei 1968 gemiddeld lager was dan per 1 mei 1967, terwijl op de gemengde bedrijven het liquiditeitssaldo per 1 mei 1968 hoger was dan per 1 mei 1967.

In tabel 30 wordt aangegeven op hoeveel bedrijven en in welke mate het liquiditeitssaldo is verbeterd, eventueel verslechterd.

Het blijkt dat op 34 van de 58 eigendomsbedrijven (= 59%) en op 27 van de 60 pachtbedrijven (= 45%) het liquiditeitssaldo op 1 mei 1968 lager was dan op 1 mei 1967. De oorzaak van een grote afneming van het liquiditeitssaldo is veelal een vermindering van het spaarbanksaldo om investeringen in duurzame produktiemiddelen te financieren.

Tabel 30. Spreiding van de bedrijven naar mutaties in het liquiditeitssaldo (1 mei 1968 t.o.v. 1 mei 1967)

Mutatie in liq.saldo (x f. 1 000,-)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
Afneming:								
meer dan 20	-	-	-	-	1	-	-	1
10 tot 20	6	1	4	3	-	1	1	-
5 tot 10	6	1	2	5	2	1	-	3
0 tot 5	10	10	11	9	13	9	15	7
Toeneming:								
0 tot 5	6	9	9	6	8	12	11	9
5 tot 10	3	5	3	5	3	4	2	5
10 tot 20	-	-	-	-	3	3	1	5
meer dan 20	-	1	-	1	-	-	-	-
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Uit tabel 30 blijkt voorts dat bij de indeling naar bedrijfstype op 38 van de 61 weidebedrijven (=62%) en op 23 van de 57 gemengde bedrijven (= 40%) het liquiditeitssaldo op 1 mei 1968 lager was dan op 1 mei 1967.

Bij de indeling naar arbeidsinkomen van de ondernemer was weinig verschil in de spreiding; 56% van de ondernemers met de laagste arbeidsinkomens en 47% met de hoogste arbeidsinkomens hadden op 1 mei 1968 een lager liquiditeitssaldo dan op 1 mei 1967.

De liquiditeit op lange termijn is zeer moeilijk vast te stellen. Hiervoor is een liquiditeitsbalans nodig op lange termijn. De toekomstige vermogensbehoefte moet op schattingen berusten en ook het aanbod van financieringsmiddelen is moeilijk vast te stellen.

Met de volgende factoren moet namelijk rekening worden gehouden.

1. De onderhoudstoestand van gebouwen en werktuigen: is de staat van onderhoud goed, dan is er uiteraard minder vermogensbehoefte dan wanneer dit niet het geval is.
2. De modernisatiegraad van gebouwen en werktuigen: verouderde gebouwen en werktuigen zullen vervangen moeten worden, ook als ze goed zijn onderhouden.
3. De inschakeling van loonwerk: bij uitvoering van werk door derden is de vermogensbehoefte geringer.
4. Noodzakelijke bedrijfsvergroting of bedrijfsintensivering.
5. De vervaldata van vorderingen en schulden: vermogen dat aan familie is uitgeleend is vaak moeilijk inbaar. Anderzijds komen veel onderhandse schulden aan familieleden voor, die plotseling kunnen worden opgevraagd. Het tijdstip waarop moet worden afgelost is vaak niet te voorspellen.

6. De privé-inkomsten en -uitgaven: schenkingen, erfenissen en uitkeringen van verzekeringen kunnen de liquiditeit plotseling veranderen. Ook met privé-uitgaven zoals oudedagsverzorging, kosten voor opleiding van kinderen, zal rekening moeten worden gehouden.
7. De rentabiliteit van landbouwbedrijven in de toekomst: vooral het aanbod van financieringsmiddelen zal hierdoor worden beinvloed.
8. De algemene stijging van het prijsniveau: vooral voor eigen grond en gebouwen is de vermogensbehoefte steeds groter geworden.

Uit deze opsomming blijkt duidelijk dat een exacte bepaling van de vermogensbehoefte in de toekomst niet mogelijk is. Van elk bedrijf zal dan nagegaan moeten worden hoeveel investeringen noodzakelijk zijn. In deze publikatie is volstaan met aan te geven hoeveel investeringen zijn gedaan in het boekjaar 1967/68 en hoe deze investeringen zijn gefinancierd.

Het eigen vermogen is op verreweg de meeste bedrijven meer dan 60%; op meer dan de helft van de bedrijven zelfs meer dan 80% (zie tabel 8). Dit betekent dat op de meeste bedrijven nog voldoende kredietruimte is om leningen aan te gaan. De aflossings- en renteverplichtingen kunnen evenwel een belemmering zijn om van deze kredietruimte volledig gebruik te maken.

De financiering van de investeringen

Voor de financiering van de bedrijfsinvesteringen zijn verschillende bronnen beschikbaar. In de eerste plaats zijn er de vrijgekomen afschrijvingsbedragen van gebouwen, van pachtersinvesteringen en van de dode inventaris. De afschrijvingsbedragen van de pachtersinvesteringen en van de dode inventaris zijn onder de bedrijfskosten opgenomen; dit zijn echter geen uitgaven en de afschrijvingsbedragen kunnen worden aangewend voor vervangingsinvesteringen of voor nieuwe investeringen. Dit geldt ook voor afschrijving op gebouwen hoewel hier een andere methode is toegepast. In de plaats van afschrijving op gebouwen is een berekende pacht onder de kosten opgenomen, omdat ook op eigendomsbedrijven de kosten van gebouwen op pachtbasis zijn berekend. Een eventueel verschil tussen de berekende pacht enerzijds en de afschrijving op gebouwen en overige eigenaarslasten anderzijds is onder de overige inkomsten opgenomen (zie de bijlagen 1c, 2c, enz.).

Wat meer wordt geïnvesteerd dan vrijkomt uit de bedrijfseconomische afschrijvingen zijn netto-investeringen (die op de balans tot uitdrukking komen in een toeneming van de duurzame produktiemiddelen).

Voor de financiering van deze netto-investeringen moet vermogen voor het bedrijf worden aangetrokken, voor zover deze financiering niet kan geschieden door omzetting van vlottende en liquide middelen in het bedrijf. Vergroting van het vermogen in het bedrijf is mogelijk door aantrekking van vreemd vermogen op lange en korte termijn of door vergroting van het eigen vermogen in het bedrijf door besparingen of door over-

heveling van vermogen buiten bedrijf.

In de tabellen 31 (voor eigendomsbedrijven) en 32 (voor pachtbedrijven) is aangegeven hoe groot de financieringsbehoefte (inclusief belegging buiten bedrijf) is en in welke mate van bovengenoemde financieringsmiddelen is gebruik gemaakt. Voorts is in de bijlagen 1d, 2d, enz. een schema opgenomen van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen.

In aanmerking moet worden genomen dat het in deze tabel (en ook in de genoemde bijlagen) gaat om gemiddelden per groep van bedrijven. Toeneming van het vreemde vermogen b.v. is een saldo van opgenomen leningen op een deel van de bedrijven en van aflossingen op een ander deel van de bedrijven.

Uit tabel 31 blijkt dat in het boekjaar 1967/68 gemiddeld door eigenaars f. 9 600,- op weidebedrijven en f. 11 300,- op gemengde bedrijven is geinvesteerd in duurzame produktiemiddelen (voornamelijk grond, gebouwen, veestapel en dode inventaris, zie hoofdstuk III). Deze investeringen omvatten 98% (op weidebedrijven) en 89% (op gemengde bedrijven) van de totale financieringsbehoefte.

Van de totale financieringsbehoefte is op de weidebedrijven 70% gefinancierd uit eigen middelen (afschrijvingen, afneming vlottende en liquide middelen in het bedrijf, toeneming van eigen vermogen en overheveling van vermogen buiten bedrijf). Op gemengde bedrijven is dit 51%.

Financiering door kortlopende bedrijfsschulden (f. 1 600,- op weidebedrijven en f. 200,- op gemengde bedrijven) komt voor wanneer de bedrijfsschulden op korte termijn meer zijn gestegen dan de vlottende en liquide bedrijfsmiddelen. Deze financiering heeft een tijdelijk karakter en zal op korte termijn moeten worden omgezet in een langlopende lening of uit overige middelen moeten worden afgelost.

Op de eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens is gemiddeld f. 5 600,- geinvesteerd in duurzame produktiemiddelen. Hiervan is 75% gefinancierd uit eigen middelen (57% uit afschrijvingen, 11% uit vlottende en liquide middelen in het bedrijf, 5% uit de toeneming van het eigen vermogen en 2% uit vermogen buiten het bedrijf). De eigenaars met de hoogste arbeidsinkomens hadden een totale financieringsbehoefte van f. 16 300,- waarvan f. 15 100,- bestond uit bruto-investeringen in duurzame produktiemiddelen. Uit eigen middelen is 55% gefinancierd. Hieruit blijkt duidelijk dat ook de groep ondernemers met de hoogste arbeidsinkomens geen zware rente- en aflossingsverplichtingen op zich hebben genomen om de investeringen te financieren.

Uit tabel 32 blijkt dat door pachters gemiddeld f. 7 100,- op weidebedrijven en f. 8 500,- op gemengde bedrijven is gefinancierd in duurzame produktiemiddelen. Deze investeringen omvatten 83% (op weidebedrijven) en 78% (op gemengde bedrijven) van de totale financieringsbehoefte.

Van de totale financieringsbehoefte is op de weidebedrijven 95% en op de gemengde bedrijven 77% gefinancierd uit eigen middelen. Bij de pachters met de hoogste arbeidsinkomens is gemiddeld zelfs meer afgelost dan bijgeleend en kon de financieringsbehoefte van f. 11 000,- (inclusief f. 1 500,- aflossing) volledig worden gefinancierd uit eigen middelen (uit afschrijvingen 25% en uit de toeneming van het eigen vermogen 75%).

Tabel 31. Financieringsbehoefte en financieringsmiddelen op eigendomsbedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Weide-bedrijven	Gemengde bedrijven	Laagste arb.ink.	Hoogste arb.ink.
Financieringsbehoefte:				
bruto-investeringen in duurz. prod.midd.	9 600 (98%)	11 300 (89%)	5 600 (100%)	15 100 (92%)
toeneming vlott. + liq. midd. in het bedrijf	-	1 000 (8%)	-	800 (5%)
aflossing van leningen op lange termijn	-	-	-	-
aflossing van schulden op korte termijn	-	-	-	-
toeneming middelen buiten het bedrijf	-	200 (2%)	-	100 (1%)
aflossing van schulden buiten het bedrijf	200 (2%)	100 (1%)	-	300 (2%)
Totale financieringsbehoefte	9 800 (100%)	12 600 (100%)	5 600 (100%)	16 300 (100%)
Financieringsmiddelen:				
afschrijvingsbedragen	3 500 (36%)	3 400 (27%)	3 200 (57%)	3 700 (23%)
afneming vlott. + liq. midd. in het bedrijf	700 (7%)	-	600 (11%)	-
toeneming vreemd verm. op lange termijn	1 400 (14%)	5 900 (47%)	600 (11%)	6 300 (38%)
toeneming vreemd verm. op korte termijn	1 600 (16%)	200 (2%)	800 (14%)	1 100 (7%)
toeneming van het eigen vermogen	2 400 (25%)	3 100 (24%)	300 (5%)	5 200 (32%)
afneming vermogen buiten het bedrijf	200 (2%)	-	100 (2%)	-
Totale financieringsmiddelen	9 800 (100%)	12 600 (100%)	5 600 (100%)	16 300 (100%)

Tabel 32. Financieringsbehoefte en financieringsmiddelen op pachtbedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens

	Weide-bedrijven	Gemengde bedrijven	Laagste arb.ink.	Hoogste arb.ink.
Financieringsbehoefte:				
bruto-investeringen in duurz. prod.midd.	7 100 (83%)	8 500 (78%)	7 500 (89%)	8 400 (76%)
toeneming vlott. + liq. midd. in het bedrijf	-	900 (8%)	200 (2%)	400 (4%)
aflossing van leningen op lange termijn	1 100 (13%)	-	-	1 500 (14%)
aflossing van schulden op korte termijn	-	200 (2%)	-	-
toeneming middelen buiten het bedrijf	300 (4%)	1 100 (10%)	600 (7%)	700 (6%)
aflossing van schulden buiten het bedrijf	-	200 (2%)	200 (2%)	-
Totale financieringsbehoefte	8 500 (100%)	10 900 (100%)	8 500 (100%)	11 000 (100%)
Financieringsmiddelen:				
afschrijvingsbedragen	2 400 (28%)	2 400 (22%)	2 200 (26%)	2 700 (25%)
afneming vlott. + liq. midd. in het bedrijf	200 (2%)	-	-	-
toeneming vreemd verm. op lange termijn	-	2 500 (23%)	2 900 (34%)	-
toeneming vreemd verm. op korte termijn	400 (5%)	-	100 (1%)	-
toeneming van het eigen vermogen	5 500 (65%)	6 000 (55%)	3 300 (39%)	8 300 (75%)
afneming vermogen buiten het bedrijf	-	-	-	
Totale financieringsmiddelen	8 500 (100%)	10 900 (100%)	8 500 (100%)	11 000 (100%)

HOOFDSTUK VI

De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen

Onder rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen wordt verstaan de verhouding tussen het netto-overschot (inclusief incidentele bedrijfsopbrengsten, maar zonder de boekwinsten of -verliezen op werktuigen), vermeerderd met de berekende rente (6%) en de berekende pacht (minus afschrijving op gebouwen en overige eigenaarslasten) enerzijds en het totale bedrijfsvermogen (= totale vastgelegde, vlottende en liquide middelen in het bedrijf) anderzijds.

Zoals op pachtbedrijven is ook op eigendomsbedrijven het netto-overschot berekend op pachtbasis. Als kosten voor grond en gebouwen is een geschatte pacht opgenomen. Voor de berekening van de rentabiliteit moet dus op eigendomsbedrijven de berekende pacht worden verminderd met de eigenaarslasten (waaronder afschrijving). Op pachtbedrijven komt alleen berekende pacht voor als een deel van de grond en gebouwen in eigendom is van de ondernemer.

Bij de bedrijfskosten is geen rekening gehouden met een beloning voor de bedrijfsleiding. Indien deze beloning onder de kosten was opgenomen zou de rentabiliteit lager zijn.

Om de rentabiliteit van het eigen vermogen te berekenen moet de berekende rente worden verminderd met de betaalde rente. Indien de betaalde rente hoger is dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen betekent dit dat de rentabiliteit van het eigen vermogen lager is.

Tabel 33 toont zowel de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen als die van het eigen bedrijfsvermogen.

Uit tabel 33 blijkt dat op de eigendomsbedrijven in het noordelijk zandgebied de gemiddelde rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen negatief is (+ 0,6% op weidebedrijven en -1,3% op gemengde bedrijven). Op de pachtbedrijven is de rentabiliteit iets gunstiger (+2,0% op weidebedrijven en -0,4% op gemengde bedrijven). Daar de betaalde rente gemiddeld 4 à 5% bedraagt, is de rentabiliteit van het eigen vermogen nog ongunstiger: op eigendomsbedrijven -1,3% (weidebedrijven) respectievelijk -3,0% (gemengde bedrijven) en op pachtbedrijven +1,5% (weidebedrijven) respectievelijk -1,7% (gemengde bedrijven).

Het verschil in rentabiliteit tussen de groep eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer en die met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer bedraagt 7,3% (respectievelijk -4,2% en +3,1%; zie tabel 33). Op de pachtbedrijven is dit verschil 12% (respectievelijk -6,1% en +5,9%). Het grotere verschil op pachtbedrijven wordt veroorzaakt door een veel kleiner bedrijfsvermogen (weinig grond en gebouwen in eigendom). Zo bedraagt de totale opbrengst van het bedrijfsvermogen op pachtbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens f. 5400,-

Tabel 33. De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Netto-overschot + incid.bedr.opbrengsten	- 2800	- 5400	- 9900	1800
Berekende rente	3100	2600	2600	3200
Berekende pacht (minus eigenaarslasten)	800	500	300	1000
Totale opbrengst van het bedrijfsvermogen	1100	- 2300	- 7000	6000
Totaal bedrijfsvermogen	186300	173400	166200	194300
Rentabiliteit v.h. totale bedrijfsvermogen	0,6%	- 1,3%	- 4,2%	3,1%
Vreemd vermogen in het bedrijf	54100	38100	38200	55000
Betaalde rente	2800 (5,2%)	1700 (4,5%)	1700 (4,5%)	2900 (5,3%)
Totale opbrengst v.h. eigen bedr.vermogen	- 1700	- 4000	- 8700	3100
Eigen bedrijfsvermogen	132200	135300	128000	139300
Rentabiliteit v.h. eigen bedrijfsvermogen	- 1,3%	- 3,0%	- 6,8%	2,2%

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Netto-overschot + incid.bedr.opbrengsten	- 1900	- 3200	- 6800	1700
Berekende rente	3300	2800	2600	3500
Berekende pacht (minus eigenaarslasten)	100	100	0	200
Totale opbrengst van het bedrijfsvermogen	1500	- 300	- 4200	5400
Totaal bedrijfsvermogen	76400	84400	69400	91500
Rentabiliteit v.h. totale bedrijfsvermogen	2,0%	- 0,4%	- 6,1%	5,9%
Vreemd vermogen in het bedrijf	11800	19100	15600	15400
Betaalde rente	500 (4,2%)	800 (4,2%)	600 (3,8%)	700 (4,5%)
Totale opbrengst v.h. eigen bedr.vermogen	1000	- 1100	- 4800	4700
Eigen bedrijfsvermogen	64600	65300	53800	76100
Rentabiliteit v.h. eigen bedrijfsvermogen	1,5%	- 1,7%	- 8,9%	6,2%

en op eigendomsbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens f. 6 000,-. In procenten van het totale bedrijfsvermogen (respectievelijk f. 91 500,- en f.194 300,-) is dit echter 5,9% (op pachtbedrijven) en 3,1% (op eigendomsbedrijven).

De rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen (=na aftrek van de betaalde rente) is bij alle groepen lager dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen, uitgezonderd de groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer, respectievelijk 6,2% (van het eigen bedrijfsvermogen) en 5,9% (van het totale bedrijfsvermogen). De betaalde rente (gemiddeld 4,5%) is op deze bedrijven lager dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen, zodat de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen hoger is. Bij alle andere groepen is het betaalde percentage hoger dan het rendementspercentage. Dit wil echter nog niet zeggen dat vanuit marginaal gezichtspunt de rentabiliteit van het vreemde vermogen ongunstiger is, maar dit is moeilijk vast te stellen.

Tenslotte wordt in tabel 34 nog een spreiding gegeven van de bedrijven naar rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen.

Het blijkt dat de rentabiliteit op de meeste bedrijven negatief is, t.w.: van het aantal eigendomsbedrijven 55% (weidebedrijven) en 59% (gemengde bedrijven) en van het aantal pachtbedrijven 47% (weidebedrijven) en 53% (gemengde bedrijven).

Slechts op 6 eigendomsbedrijven (= 10%) en op 14 pachtbedrijven (=23%) is de rentabiliteit hoger dan 5%.

Tabel 34. Spreiding van de bedrijven naar rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen

Rent. (in %)	Eigendomsbedrijven				Pachtbedrijven			
	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.	weide-bedr.	gem. bedr.	laag ink.	hoog ink.
-40 tot -20	-	-	-	-	2	1	3	-
-20 tot -10	-	3	3	-	2	3	5	-
-10 tot - 5	3	8	10	1	5	4	9	-
- 5 tot - 2	12	3	11	4	-	4	4	-
- 2 tot 0	2	2	2	2	5	4	6	3
0 tot + 2	5	2	2	5	-	6	3	3
+ 2 tot + 5	5	7	1	11	6	4	-	10
+ 5 tot +10	4	2	-	6	5	3	-	8
+10 tot +20	-	-	-	-	5	1	-	6
Totaalaantal bedrijven	31	27	29	29	30	30	30	30

Samenvatting

Het onderzoek is gebaseerd op de gegevens over het boekjaar 1967/68 van 58 eigendomsbedrijven en 60 pachtbedrijven in het noordelijk zandgebied. Zowel de eigendoms- als pachtbedrijven zijn ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven. Voorts zijn eigendoms- en pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer.

De balans per 1 mei 1968 en de veranderingen hierin t.o.v. 1 mei 1967

Uit tabel 35 blijkt dat het totale vermogen (= balanstotaal) op de eigendomsbedrijven gemiddeld f. 201 700,- op weidebedrijven en f. 194 200,- op gemengde bedrijven bedroeg. Het eigen vermogen was respectievelijk 70,1% (op weidebedrijven) en 77,8% (op gemengde bedrijven) van het balanstotaal. Daar het balanstotaal ook eigen vermogen buiten het bedrijf omvat is het aandeel van het eigen vermogen in het totale bedrijfsvermogen hoger (zie tabel 35).

Wat de pachtbedrijven betreft bedroeg het totale vermogen per 1 mei 1968 gemiddeld f. 95 600,- op weidebedrijven en f. 103 500,- op gemengde bedrijven. Het eigen vermogen was respectievelijk 88,1% en 79,4% van het balanstotaal en respectievelijk 107,1% en 93,5% van het bedrijfsvermogen (op de pachtbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens gemiddeld 110%).

In tabel 35 zijn tevens de veranderingen in de balans in het boekjaar 1967/68 samengevat. De netto-investeringen in duurzame produktiemiddelen waren op eigendomsweidebedrijven f. 6 100,-, op eigendomsgemengde bedrijven f. 7 900,-. De pachters investeerden gemiddeld f. 4 700,- op weidebedrijven en f. 6 100,- op gemengde bedrijven.

Het vreemde vermogen op lange termijn nam in de meeste groepen toe. Deze toename van het vreemde vermogen was relatief groter dan de toename van het balanstotaal; het eigen vermogen nam dus relatief af. Alleen de pachters op de weidebedrijven hadden per 1 mei 1968 een hoger percentage eigen vermogen dan per 1 mei 1967. Dit zelfde gold voor de groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer.

Tabel 35. De balans per 1 mei 1968 en de veranderingen ten opzichte van 1 mei 1967 (gemiddeld per bedrijf x f. 1 000,-)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Vastgelegde middelen in bedrijf	181,1 (+6,1)	168,7 (+7,9)	160,6 (+2,4)	189,9 (+11,4)
Vlott. + liq. middelen in bedrijf	7,9 (-0,7)	9,1 (+1,0)	6,5 (-0,6)	10,5 (+ 0,8)
Middelen buiten het bedrijf	12,7 (-0,2)	16,4 (+0,2)	14,1 (-0,1)	14,8 (+ 0,1)
Balanstotaal debet	201,7 (+5,2)	194,2 (+9,1)	181,2 (+1,7)	215,2 (+12,3)
Vreemd vermogen lange termijn in bedrijf	47,4 (+1,4)	33,9 (+5,9)	31,5 (+0,6)	50,7 (+ 6,3)
Vreemd vermogen korte termijn in bedrijf	8,2 (+1,6)	7,2 (+0,2)	7,4 (+0,8)	8,0 (+ 1,1)
Schulden buiten het bedrijf	4,8 (-0,2)	2,0 (-0,1)	5,0 (-)	2,0 (- 0,3)
Eigen vermogen	141,3 (+2,4)	151,1 (+3,1)	137,3 (+0,3)	154,5 (+ 5,2)
Balanstotaal credit	201,7 (+5,2)	194,2 (+9,1)	181,2 (+1,7)	215,2 (+12,3)
Eigen vermogen in % balanstotaal	70,1 (-0,6)	77,8 (-2,1)	75,8 (-0,5)	71,8 (- 1,8)
Eigen vermogen in % bedrijfsvermogen	74,8 (-0,9)	85,0 (-2,6)	82,2 (-0,7)	77,1 (- 2,2)

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.ond.	hoogste arb.ink.ond.
Vastgelegde middelen in bedrijf	68,9 (+4,7)	79,4 (+6,1)	64,9 (+5,3)	83,5 (+ 5,7)
Vlott. + liq. middelen in bedrijf	9,7 (-0,2)	8,5 (+0,9)	7,2 (+0,2)	11,0 (+ 0,4)
Middelen buiten het bedrijf	17,0 (+0,3)	15,6 (+1,1)	8,0 (+0,6)	24,5 (+ 0,7)
Balanstotaal debet	95,6 (+4,8)	103,5 (+8,1)	80,1 (+6,1)	119,0 (+ 6,8)
Vreemd vermogen lange termijn in bedrijf	6,8 (-1,1)	14,2 (+2,5)	10,8 (+2,9)	10,2 (- 1,5)
Vreemd vermogen korte termijn in bedrijf	4,6 (+0,4)	6,1 (-0,2)	6,3 (+0,1)	4,4 (-)
Schulden buiten het bedrijf	- (-)	1,0 (-0,2)	0,3 (-0,2)	0,7 (-)
Eigen vermogen	84,2 (+5,5)	82,2 (+6,0)	62,7 (+3,3)	103,7 (+ 8,3)
Balanstotaal credit	95,6 (+4,8)	103,5 (+8,1)	80,1 (+6,1)	119,0 (+ 6,8)
Eigen vermogen in % balanstotaal	88,1 (+1,5)	79,4 (-0,4)	78,3 (-2,0)	87,1 (+ 2,0)
Eigen vermogen in % bedrijfsvermogen	107,1 (+0,9)	93,5 (-0,6)	87,0 (-2,1)	110,0 (+ 2,0)

De inkomensvorming

Het totale gezinsinkomen bestaat uit: (zie tabel 36)

1. het netto-overschot uit de bedrijfsexploitatie. Zowel op de weidebedrijven als op de gemengde bedrijven was dit gemiddeld negatief. In de groep eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer was het netto-tekort f. 10400,-; in de groep pachtbedrijven f. 6900,-. In de groepen eigendomsbedrijven en pachtbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens was er een netto-overschot van f. 1500,- respectievelijk f. 1600,-;
2. het berekende loon van de ondernemer. Gemiddeld was f. 14300,- loon ingecalculeerd voor de handenarbeid van de ondernemer (dit is gemiddeld 3300 uur à f. 4,33);
3. incidentele bedrijfsopbrengsten. Dit zijn voornamelijk correcties op nabetalingen en boekwinsten op verkochte werktuigen. Voorts is op de eigendomsbedrijven de huurwaarde van de privé-woning onder de incidentele bedrijfsopbrengsten begrepen (de privé-woning is namelijk op de balans onder de bedrijfsmiddelen opgenomen);
4. het berekende loon van de boerin. Op 72% van de eigendomsbedrijven en op 82% van de pachtbedrijven heeft de boerin langere of kortere tijd meegewerkt; 30% van de meewerkende boerinnen werkten meer dan 24 uur per week op het bedrijf;
5. het niet-uitbetaalde loon van overige gezinsleden. Dit heeft op eigendomsbedrijven bijna geheel betrekking op meewerkende kinderen en op pachtbedrijven voor de helft op meewerkende kinderen en voor de helft (jongere boeren) op meewerkende vaders. Op de eigendomsbedrijven is het niet-uitbetaalde loon aanmerkelijk meer dan op de pachtbedrijven. Op de eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens was het niet-uitbetaalde loon f. 5100,- (f. 5500,- berekend loon, waarvan gemiddeld f. 400,- werd uitbetaald);
6. de berekende rente minus betaalde rente. Dit is het verschil tussen 6% berekende rente over werktuigen, veestapel en omlopend bedrijfsvermogen enerzijds en de betaalde rente van langlopende leningen en kortlopende bedrijfsschulden anderzijds. Uiteraard is deze inkomenspost op pachtbedrijven hoger dan op eigendomsbedrijven omdat op pachtbedrijven met minder vreemd vermogen is gefinancierd en de betaalde rente dus veel lager is;
7. de niet-uitbetaalde pacht. Dit is het saldo van berekende pacht en eigenaarslasten (inclusief afschrijvingen op gebouwen). Deze inkomenspost heeft betrekking op eigendomsbedrijven en komt alleen voor op pachtbedrijven als een deel van de grond in eigendom is van de pachter.
8. de privé-inkomsten. Deze bestaan uit opbrengsten van privé-bezittingen, uitkeringen van verzekeringen (inclusief kinderbijslag) en andere neveninkomsten, zoals inkomsten uit arbeid buiten het bedrijf, ontvangen kostgelden, enz.

Tabel 36. De inkomensvorming (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
1. Netto-overschot	-3 300	-5 800	-10 400	1 500
2. Ber. loon ondernemer	14 500	14 200	14 100	14 600
Arb.ink. ondernemer	11 200	8 400	3 700	16 100
3. Inc. bedr.opbrengsten	500	400	500	300
4. Berekend loon boerin	2 300	3 300	3 500	2 100
5. Niet-uitb. loon overige gezinsleden	2 900	4 500	5 100	2 200
6. Niet-uitb. rente	300	900	900	300
7. Niet-uitb. pacht (minus eig.lasten)	800	500	300	1 000
8. Privé-inkomsten	700	2 200	1 200	1 600
Overige inkomsten	7 500	11 800	11 500	7 500
Totaal gezinsinkomen	18 700	20 200	15 200	23 600

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
1. Netto-overschot	-1 900	-3 300	-6 900	1 600
2. Ber. loon ondernemer	14 800	13 700	13 700	14 800
Arb.ink. ondernemer	12 900	10 400	6 800	16 400
3. Inc. bedr.opbrengsten	0	100	100	100
4. Berekend loon boerin	3 300	3 400	3 600	3 100
5. Niet-uitb. loon overige gezinsleden	900	1 900	1 700	1 100
6. Niet-uitb. rente	2 800	2 000	2 000	2 800
7. Niet-uitb. pacht (minus eig.lasten)	100	100	0	200
8. Privé-inkomsten	1 400	1 300	1 200	1 500
Overige inkomsten	8 500	8 800	8 600	8 800
Totaal gezinsinkomen	21 400	19 200	15 400	25 200

Het netto-overschot plus het berekende loon van de ondernemer (sub 1 en 2) vormen samen het arbeidsinkomen van de ondernemer dat hij met de uitoefening van het bedrijf heeft verkregen. De overige inkomsten (sub 3 t/m 8) waren op veel bedrijven hoger dan het arbeidsinkomen van de ondernemer. Bij alle groepen was het gezinsinkomen (= arbeidsinkomen van de ondernemer plus overige inkomsten) gemiddeld meer dan f. 15 000,- (f. 15 200,- op eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens; f. 25 200,- op pachtbedrijven met de hoogste arbeidsinkomens).

De inkomensbesteding

De totale gezinsuitgaven bestaan uit: (zie tabel 37)

1. en 2.
   de kosten van levensonderhoud. Deze omvatten het huishoudgeld en voorts de uitgaven voor duurzame consumptiegoederen, huurwaarde en onderhoud van de woning, het deel van de autokosten, dat niet aan het bedrijf is toegerekend, studiekosten, dokterskosten, premies ziektenkostenverzekering en eventueel uitgaven voor hulp in de huishouding. De gezinnen van eigenaars eisten gemiddeld meer huishoudgeld dan de gezinnen van de (meest jongere) pachters. De overige kosten van levensonderhoud waren ongeveer gelijk. Op de bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer waren zowel het huishoudgeld als de overige kosten van levensonderhoud ca. f. 1 000,- hoger dan op de bedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer;
3. de betaalde belastingen en premies A.O.W. enz. Deze hebben zowel betrekking op aanslagen van voorgaande jaren als op aanslagen van het boekjaar 1967/68;
4. de verzekeringspremies. Zowel de betaalde premies voor lijfrente- en levensverzekering als die voor verzekeringen tegen inkomensderving wegens ziekte, invaliditeit en ongevallen waren gemiddeld zeer laag; 81% van de ondernemers betaalde minder dan f. 500,- premie voor lijfrente- en levensverzekering (25% betaalde helemaal geen premie) en 84% betaalde minder dan f. 500,- premie voor ziekten- en ongevallenverzekering (waarvan 9% - meest eigenaars - helemaal geen premie betaalde en alle risico dus zelf droeg);
5. schenkingen en giften. Hieronder zijn ook begrepen schenkingen aan meewerkende gezinsleden; deze schenkingen hebben het karakter van een beloning achteraf voor het meewerken op het bedrijf. Deze schenkingen waren echter van geringe betekenis.

De besparingen

Uit tabel 37 blijkt dat een deel van het gezinsinkomen niet ten behoeve van het gezin is besteed, maar bespaard werd.

Op eigendomsbedrijven werd gemiddeld 12% (weidebedrijven) respec-

Tabel 37. De inkomensbesteding (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
1. Huishoudgeld	9 400	10 900	9 500	10 600
2. Overige kosten van levensonderhoud	3 000	2 200	2 200	3 100
Totale kosten van levensonderhoud	12 400	13 100	11 700	13 700
3. Belastingen, premies A.O.W. enz.	3 100	3 700	2 800	3 900
4. Verzekeringspremies	500	500	500	500
5. Schenkingen en giften	500	300	400	500
Totale gezinsuitgaven	16 500	17 600	15 400	18 600
Besparingen	2 200	2 600	- 200	5 000
Totaal gezinsinkomen	18 700	20 200	15 200	23 600
Besparingen in % van gezinsinkomen	12%	13%	- 1%	21%

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
1. Huishoudgeld	8 200	8 400	7 800	8 800
2. Overige kosten van levensonderhoud	3 100	1 900	2 000	3 100
Totale kosten van levensonderhoud	11 300	10 300	9 800	11 900
3. Belastingen, premies A.O.W. enz.	4 300	3 500	2 900	4 800
4. Verzekeringspremies	700	500	400	800
5. Schenkingen en giften	300	100	200	200
Totale gezinsuitgaven	16 600	14 400	13 300	17 700
Besparingen	4 800	4 800	2 100	7 500
Totaal gezinsinkomen	21 400	19 200	15 400	25 200
Besparingen in % van gezinsinkomen	22%	25%	14%	30%

tievelijk 13% (gemengde bedrijven) en op pachtbedrijven 22% (weidebedrijven) respectievelijk 25% (gemengde bedrijven) gespaard. Ook de groep pachters met de laagste arbeidsinkomens hebben gemiddeld nog 14% kunnen sparen, dank zij de overige inkomsten (niet-uitbetaald loon, rente en privé-inkomsten). Op de eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens waren de totale gezinsuitgaven f. 200,- hoger dan de totale gezinsinkomsten (= 1% ontsparing).

Van het totaalaantal bedrijven heeft 40% van de eigenaars en 17% van de pachters ontspaard; 53% (eigenaars) respectievelijk 61% (pachters) heeft minder dan f. 10 000,- en 7% (eigenaars) respectievelijk 22% (pachters) heeft meer dan f. 10 000,- kunnen sparen.

Financieringsbehoefte en financieringsmiddelen

In het boekjaar 1967/68 werd door eigenaars gemiddeld f. 9 600,- op weidebedrijven en f. 11 300,- op gemengde bedrijven geinvesteerd in duurzame produktiemiddelen. De pachters investeerden f. 7 100,- (op weidebedrijven) respectievelijk f. 8 500,- (op gemengde bedrijven). Uit tabel 38 blijkt dat deze investeringen verreweg het grootste deel uitmaakten van de totale financieringsbehoefte (waaronder ook belegging buiten het bedrijf kan zijn begrepen).

Van de totale financieringsbehoefte is door eigenaars van weidebedrijven 70% gefinancierd uit eigen middelen (afschrijvingen, afneming vlottende en liquide middelen in het bedrijf, toeneming van eigen vermogen en overheveling van vermogen buiten het bedrijf, zie tabel 38). Door eigenaars van gemengde bedrijven is op deze wijze 51% uit eigen middelen gefinancierd.

De financiering met eigen middelen was op pachtbedrijven nog belangrijker dan op eigendomsbedrijven; t.w. 95% op weidebedrijven en 77% op gemengde bedrijven. De groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens hebben zelfs alles gefinancierd uit eigen middelen (uit afschrijvingsbedragen en uit de toeneming van het eigen vermogen).

De toeneming van het eigen vermogen was het laagst in de groep eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens nl. f. 300,-. Hiermee kon slechts 5% van de eveneens laagste financieringsbehoefte (f. 5 600,-) worden gefinancierd. De overige financieringsmiddelen werden verkregen uit afschrijvingsbedragen (f. 3 200,-) uit vlottende en liquide middelen in het bedrijf (f. 600,-), uit vreemd vermogen (f. 1 400,-) en uit liquidatie van middelen buiten het bedrijf (f. 100,-). In deze groep is de financieringsbehoefte (die alleen bestond uit hoofde van investeringen in duurzame produktiemiddelen) nog voor 75% gedekt uit eigen middelen. Aflossings- en renteverplichtingen drukten ook bij deze groep van ondernemers niet zwaar, omdat de investeringen bij deze groep het laagst waren.

Tabel 38. Financieringsbehoefte en financieringsmiddelen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Financieringsbehoefte:				
- bruto-invest. duurz. prod.middelen	9 600	11 300	5 600	15 100
- toen. vlott. + liq. midd. in bedrijf	-	1 000	-	800
- aflossing leningen lange termijn	-	-	-	-
- aflossing schulden korte termijn	-	-	-	-
- toeneming middelen buiten bedrijf	-	200	-	100
- aflossing schulden buiten bedrijf	200	100	-	300
Totale financieringsbehoefte	9 800	12 600	5 600	16 300
Financieringsmiddelen:				
- afschrijvingsbedragen	3 500	3 400	3 200	3 700
- afn. vlott. + liq. midd. in bedrijf	700	-	600	-
- toen. vreemd verm. lange termijn	1 400	5 900	600	6 300
- toen. vreemd verm. korte termijn	1 600	200	800	1 100
- toeneming eigen vermogen	2 400	3 100	300	5 200
- afn. vermogen buiten bedrijf	200	-	100	-
Totale financieringsmiddelen	9 800	12 600	5 600	16 300

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Financieringsbehoefte:				
- bruto-invest. duurz. prod.middelen	7 100	8 500	7 500	8 400
- toen. vlott. + liq. midd. in bedrijf	-	900	200	400
- aflossing leningen lange termijn	1 100	-	-	1 500
- aflossing schulden korte termijn	-	200	-	-
- toeneming middelen buiten bedrijf	300	1 100	600	700
- aflossing schulden buiten bedrijf	-	200	200	-
Totale financieringsbehoefte	8 500	10 900	8 500	11 000
Financieringsmiddelen:				
- afschrijvingsbedragen	2 400	2 400	2 200	2 700
- afn. vlott. + liq. midd. in bedrijf	200	-	-	-
- toen. vreemd verm. lange termijn	-	2 500	2 900	-
- toen. vreemd verm. korte termijn	400	-	100	-
- toeneming eigen vermogen	5 500	6 000	3 300	8 300
- afn. vermogen buiten bedrijf	-	-	-	-
Totale financieringsmiddelen	8 500	10 900	8 500	11 000

De liquiditeit

Uit tabel 38 blijkt dat in het boekjaar 1967/68 op gemengde bedrijven de vlottende en liquide middelen in het bedrijf zijn toegenomen met f. 1 000,- op eigendomsbedrijven en met f. 900,- op pachtbedrijven.

De schulden op korte termijn namen alleen op de eigendomsbedrijven iets toe, (f. 200,-). Dit betekent dat de liquiditeit in het bedrijf is verbeterd met f. 800,- op eigendomsbedrijven en met f. 900,- op pachtbedrijven. Op de weidebedrijven daarentegen verslechterde de liquiditeit met f. 2 300,- op eigendomsbedrijven (afneming vlottende en liquide middelen in het bedrijf f. 700,- en toeneming vreemd vermogen op korte termijn f. 1 600,-) en met f. 600,- op pachtbedrijven.

Op de bedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer zijn de mutaties in het liquiditeitssaldo gemiddeld ongeveer gelijk geweest aan die op de bedrijven met de hoogste arbeidsinkomens van de ondernemer. Wat het aantal bedrijven betreft: 56% van de ondernemers met de laagste arbeidsinkomens en 47% met de hoogste arbeidsinkomens hadden op 1 mei 1968 een lager liquiditeitssaldo dan op 1 mei 1967 en 44% respectievelijk 53% een hoger liquiditeitssaldo.

De rentabiliteit

De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen blijkt uit tabel 39. De opbrengst van het totale bedrijfsvermogen bestaat uit het netto-overschot vermeerderd met de rente en pacht en verminderd met de eigenaarslasten. Wordt ook nog de betaalde rente afgetrokken, dan resteert de opbrengst van het eigen bedrijfsvermogen.

De rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen was gemiddeld positief op de weidebedrijven (op eigendomsbedrijven 0,6% en op pachtbedrijven 2,0%) en negatief op de gemengde bedrijven (op eigendomsbedrijven -1,3% en op pachtbedrijven -0,4%). Daar gemiddeld $\pm$ 4,5% rente op leningen werd betaald, betekent dit dat de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen nog lager was (zie tabel 39).

Slechts op 10% van het aantal eigendomsbedrijven en op 23% van het aantal pachtbedrijven was de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen hoger dan 5%. Alleen op deze bedrijven was de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen dus hoger dan de rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen. Bij de groep pachters met de hoogste arbeidsinkomens was dit gemiddeld eveneens het geval (rentabiliteit totale bedrijfsvermogen 5,9%, rentabiliteit eigen bedrijfsvermogen 6,2%).

Tabel 39. Rentabiliteit van het bedrijfsvermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eigendomsbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Totale bedrijfsvermogen	186 300	173 400	166 200	194 300
Opbrengst bedrijfsverm.	1 100	- 2 300	- 7 000	6 000
Rentabiliteit bedrijfsverm.	0,6%	- 1,3%	- 4,2%	3,1%
Eigen bedrijfsvermogen	132 200	135 300	128 000	139 300
Opbrengst eigen vermogen	- 1 700	- 4 000	- 8 700	3 100
Rentabiliteit eigen verm.	- 1,3%	- 3,0%	- 6,8%	2,2%

	Pachtbedrijven			
	weide-bedrijven	gemengde bedrijven	laagste arb.ink.	hoogste arb.ink.
Totale bedrijfsvermogen	76 400	84 400	69 400	91 500
Opbrengst bedrijfsverm.	1 500	- 300	- 4 200	5 400
Rentabiliteit bedrijfsverm.	2,0%	- 0,4%	- 6,1%	5,9%
Eigen bedrijfsvermogen	64 600	65 300	53 800	76 100
Opbrengst eigen vermogen	1 000	- 1 100	- 4 800	4 700
Rentabiliteit eigen verm.	1,5%	- 1,7%	- 8,9%	6,2%

Slotbeschouwing

Uit het onderzoek is duidelijk gebleken dat de financiële positie van de bedrijven niet te scheiden is van de financiële positie van het gezin. In vele gevallen werkt nl. niet alleen de boer, maar ook de boerin en de kinderen mee aan de inkomens- en vermogensvorming.

Op de meeste bedrijven waren de bedrijfsuitkomsten slecht en was dus de rentabiliteit laag, maar dank zij overige gezinsinkomsten (niet-uitbetaalde arbeidskosten van meewerkende gezinsleden, niet-uitbetaalde rentekosten en privé-inkomsten) heeft het gezin kunnen sparen.

Aan de hand van een schema (zie blz. 61) is dit duidelijk gemaakt. 1)

Dit schema heeft betrekking op de groep eigendomsbedrijven met de laagste arbeidsinkomens van de ondernemer. Voor de ontwikkeling van de financiële positie op deze bedrijven waren de overige gezinsinkomsten zeer belangrijk. Het blijkt namelijk dat de overige inkomsten (f. 11 500,-) ruim 75% van de totale gezinsinkomsten (f. 15 200,-) bedroegen. Het arbeidsinkomen van de ondernemer dat hij met de uitoefening van zijn bedrijf verdiende (= netto-overschot + berekend loon van de boer) was slechts f. 3 700,-.

De overige inkomsten bestonden voor f. 8 600,- uit niet-betaald loon van meewerkende gezinsleden, voor f. 900,- uit niet-betaalde rentekosten, voor f. 300,- uit berekende pacht minus afschrijvingen en betaalde eigenaarslasten en voor f. 1 700,- uit privé-inkomsten (inclusief incidentele bedrijfsopbrengsten).

Het totale gezinsinkomen (arbeidsinkomen van de ondernemer + overige inkomsten) bedroeg voor deze groep van bedrijven gemiddeld f. 15 200,-. De gezinsuitgaven waren f. 15 400,- waarvan f. 12 600,- ten behoeve van het gezin en f. 2 800,- aan belasting en premies A.O.W. enz. werd betaald.

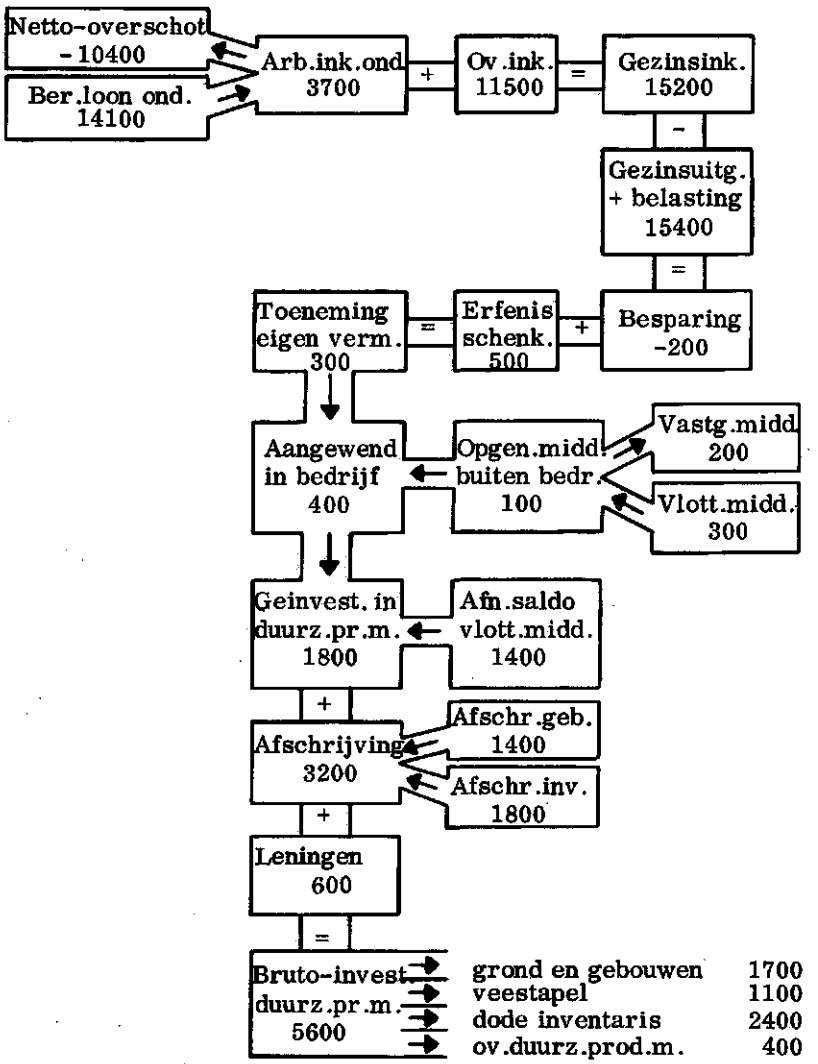
De gezinsontsparingen bleven - dank zij de overige inkomsten - beperkt tot f. 200,-. De ontvangen erfenissen en schenkingen waren gemiddeld f. 500,-, zodat de toeneming van het eigen vermogen gemiddeld per bedrijf nog f. 300,- was.

Ondanks bedrijfseconomische verliezen (netto-tekort was f. 10 400,- nam het eigen vermogen dus nog iets toe.

---

1) In de bijlagen zijn schema's opgenomen van eigendomsbedrijven, ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (bijlage 1d), van pachtbedrijven ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (bijlage 3d), van eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (bijlage 2d) en van pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (bijlage 4d).

Ontwikkeling van de financiële positie op eigendomsbedrijven met lage arbeidsinkomens van de ondernemer (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Uit het schema blijkt voorts dat voor de financiering van de jaarlijkse investeringen in het bedrijf (gemiddeld f. 5 600,-) - gezien de bedrijfs uitkomsten - weinig werd geleend (f. 600,-). De overige financieringsmiddelen werden verkregen uit de afschrijvingsbedragen (dit zijn kosten, maar geen uitgaven), uit aanwending van vermogen buiten het bedrijf, uit de toeneming van het eigen vermogen, uit vlottende en liquide bedrijfsmiddelen en (tijdelijk) uit leningen op korte termijn.

De liquiditeit op deze bedrijven verslechterde met gemiddeld f. 1 700,- (1 mei 1968 t.o.v. 1 mei 1967). De vlottende middelen in het bedrijf verminderden namelijk met f. 600,- en de schulden op korte termijn namen toe met f. 800,- (zie schema: afneming saldo vlottende middelen f. 1 400,-). Bovendien daalden de vlottende middelen buiten het bedrijf (spaarbanksaldi) met f. 300,-.

Uit het onderzoek kan nu de volgende conclusie worden getrokken.

Zou op de bedrijven de boerin niet hebben meegewerkt en hadden overige meewerkende gezinsleden het hun toekomende loon volledig ontvangen, zou voorts alle berekende rente en pacht betaald moeten worden en waren er geen privé-inkomsten, dan zou het arbeidsinkomen van de ondernemer te laag zijn geweest om het bestaande peil van de gezinsuitgaven te handhaven. Met andere woorden: een bedrijfsvoering met vreemde arbeidskrachten en vreemd kapitaal - in plaats van gezinsarbeid en eigen vermogen - zou op deze bedrijven niet mogelijk zijn geweest, tenzij de gezinsuitgaven drastisch zouden zijn verlaagd.

De gezinsbedrijven nemen dan ook een sterke concurrentiepositie in tegenover bedrijven waar met vreemde arbeidskrachten en met veel vreemd vermogen wordt gewerkt.

Als er geen inkomsten uit andere bronnen dan de bedrijfsexploitatie waren geweest, zouden - bij de lage rentabiliteit van de bedrijven zoals die in het boekjaar 1967/68 in het noordelijk zandgebied voorkwam - besparingen en vermogensgroei niet mogelijk zijn geweest.

Tegen deze achtergrond blijkt de op het eerste gezicht vrij gunstige vermogensontwikkeling op de onderzochte bedrijven in het noordelijk zandgebied in feite minder rooskleurig te zijn. Factoren die niet met de bedrijfsexploitatie samenhangen, hebben immers bij deze vermogensontwikkeling een beslissende rol gespeeld.

De situatie op de zandgronden in Noord-Brabant is in publikatie 3.8 en die in het oostelijk en centraal zandgebied in publikatie 3.9 belicht. Het beeld in deze gebieden is in grote trekken hetzelfde, met dien verstande dat de situatie in het oostelijk en centraal zandgebied ongunstiger is dan in de beide andere zandgebieden.

In volgende publikaties zal aan de situatie in andere gebieden aandacht worden besteed.

BIJLAGEN

TOELICHTING OP DE BIJLAGEN

De bijlagen 1a, 2a, enz. geven de debetposten van de balansen en de bijlagen 1b, 2b, enz. de creditposten.

De balansen zijn gemiddelde balansen, die per groep berekend zijn door de som van de bezittingen, respectievelijk schulden van alle bedrijven te delen door het aantal bedrijven.

Behalve de balansposten zelf zijn ook de veranderingen in de balansposten tussen 1 mei 1967 en 1 mei 1968 aangegeven.

Voorts is nog aangegeven op hoeveel bedrijven de afzonderlijke balansposten voorkomen. Vooral ten aanzien van vastgelegde middelen buiten het bedrijf en ten aanzien van de leningen komt hier tot uiting dat de gemiddelde cijfers in vele gevallen slechts op enkele bedrijven betrekking hebben en de betreffende balanspost op de meeste bedrijven niet voorkomt.

De bijlagen 1c, 2c, enz. vermelden specificaties van het totale inkomen en van de gezinsuitgaven. Het verschil tussen beide posten is de besparing. Besparingen, vermeerderd met de ontvangen erfenissen of schenkingen geven de toeneming van het eigen vermogen, die ook in deze bijlagen is vermeld en uiteraard gelijk is aan de mutatie in het eigen vermogen zoals die uit de balans is berekend.

In bijlage 1c, 2c, enz. is tevens vermeld op hoeveel bedrijven de betreffende post minstens f. 100,- is. Bijvoorbeeld opbrengsten van privé-bezittingen (bijlage 1c, regel 18) zijn gemiddeld op weidebedrijven f. 100,-. Dit is een gemiddelde van 31 eigendomsbedrijven, waaronder 14 zijn begrepen, waar de opbrengsten meer dan f. 100,- bedragen. De gemiddelde opbrengst uit privé-bezittingen is bij de 14 betreffende ondernemer dus:

$$\frac{31}{14} \times \text{f. } 100{,}- = \text{f. } 220{,}- \ .$$

De bijlagen 1d, 2d, enz. geven in een schema een overzicht van de inkomensvorming, de inkomensbesteding en de financiering van de investeringen.

BIJLAGE 1a

Balansen debet van eigendomsbedrijven, ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	31 weidebedrijven			(Aantal	27 gemengde bedrijven			(Aantal
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	14,9 ha	15,1 ha	+0,2 ha	post)	12,3 ha	13,0 ha	+0,7 ha	post)
Middelen in het bedrijf								
1. Grond en gebouwen	120 400	123 200	+ 2 800	(31)	115 400	120 100	+ 4 700	(27)
2. Pachtersinvesteringen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
3. Veestapel	37 400	39 600	+ 2 200	(31)	26 400	28 600	+ 2 200	(27)
4. Dode inventaris	13 500	14 200	+ 700	(31)	13 400	13 600	+ 200	(27)
5. Veldinventaris	1 500	1 700	+ 200	(31)	3 700	3 800	+ 100	(27)
6. Ledenkapitaal + deelnemingen	2 000	2 200	+ 200	(27)	1 900	2 200	+ 300	(25)
7. Transitorische posten	200	200	0	(14)	0	400	+ 400	(16)
Totaal vastgelegde middelen	175 000	181 100	+ 6 100	(31)	160 800	168 700	+ 7 900	(27)
8. Voorraden	800	1 500	+ 700	(31)	500	800	+ 300	(27)
9. Vorderingen	5 200	4 100	- 1 100	(31)	5 800	6 300	+ 500	(27)
10. Lopende rekening bij banken	1 900	1 100	- 800	(18)	1 100	1 400	+ 300	(17)
11. Kas + giro	700	1 200	+ 500	(31)	700	600	- 100	(27)
Totaal vlottende en liquide middelen	8 600	7 900	- 700	(31)	8 100	9 100	+ 1 000	(27)
Totale middelen in het bedrijf	183 600	189 000	+ 5 400		168 900	177 800	+ 8 900	
Middelen buiten het bedrijf								
12. Grond en gebouwen	6 800	7 000	+ 200	(4)	10 600	10 300	- 300	(5)
13. Vorderingen op lange termijn	2 200	2 600	+ 400	(4)	1 200	1 000	- 200	(4)
Totaal vastgelegde middelen	9 000	9 600	+ 600	(7)	11 800	11 300	- 500	(7)
14. Vorderingen op korte termijn	0	0	0	(1)	0	0	0	(2)
15. Effecten	800	700	- 100	(2)	200	200	0	(2)
16. Spaarbanksaldo	3 100	2 400	- 700	(19)	4 200	4 900	+ 700	(19)
Totaal vlottende middelen	3 900	3 100	- 800	(20)	4 400	5 100	+ 700	(19)
Totale middelen buiten bedrijf	12 900	12 700	- 200	(21)	16 200	16 400	+ 200	(20)
Balanstotaal	196 500	201 700	+ 5 200		185 100	194 200	+ 9 100	
Totaal eigen vermogen	138 900	141 300	+ 2 400		148 000	151 100	+ 3 100	
E.V. in % van balanstotaal	70,7	70,1	- 0,6		79,9	77,8	- 2,1	
E.V. in % van bedrijfsvermogen	75,7	74,8	- 0,9		87,6	85,0	- 2,6	

BIJLAGE 1b

Balansen credit van eigendomsbedrijven, ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

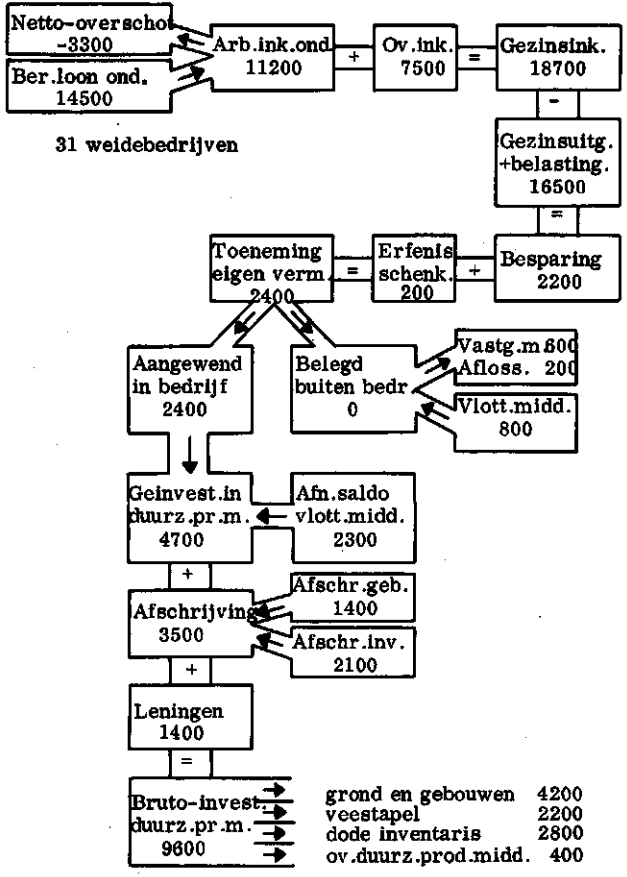
	31 weidebedrijven			(Aantal	27 gemengde bedrijven			(Aantal
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	14,9 ha	15,1 ha	+0,2 ha	post)	12,3 ha	13,0 ha	+0,7 ha	post)
Vermogen in het bedrijf								
Hypothecaire leningen van								
17. Boerenleenbanken	15 800	16 300	+ 500	(12)	7 500	9 800	+ 2 300	(11)
18. Overige banken	2 100	1 900	- 200	(2)	-	-	-	(-)
19. Verzekeringsmaatschappijen	4 300	4 300	0	(3)	2 900	2 900	0	(2)
20. Familieleden	5 900	5 900	0	(4)	1 100	1 100	0	(2)
21. Overige particulieren	3 300	3 100	- 200	(1)	1 000	1 900	+ 900	(2)
Totaal hypothecaire leningen	31 400	31 500	+ 100	(22)	12 500	15 700	+ 3 200	(14)
Niet-hypothecaire leningen van								
22. Boerenleenbanken	3 000	2 800	- 200	(9)	1 100	800	- 300	(6)
23. Overige banken	900	900	0	(1)	100	100	0	(1)
24. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
25. Familieleden	7 600	7 700	+ 100	(15)	8 000	10 900	+ 2 900	(12)
26. Overige particulieren	700	600	- 100	(5)	1 000	1 200	+ 200	(4)
27. Staat der Nederlanden	2 400	3 900	+ 1 500	(4)	5 300	5 200	- 100	(5)
Totaal niet-hypothecaire leningen	14 600	15 900	+ 1 300	(22)	15 500	18 200	+ 2 700	(19)
Totaal vreemd vermogen op lange termijn	46 000	47 400	+ 1 400	(25)	28 000	33 900	+ 5 900	(23)
28. Leverancierskrediet	4 100	5 000	+ 900	(31)	4 900	5 100	+ 200	(27)
29. Lopende rekening bij banken	1 500	2 100	+ 600	(12)	1 400	1 300	- 100	(6)
30. Overige bedrijfsschulden	1 000	1 100	+ 100	(28)	700	800	+ 100	(23)
Totaal vreemd vermogen op korte termijn	6 600	8 200	+ 1 600	(31)	7 000	7 200	+ 200	(27)
Eigen vermogen in het bedrijf	131 000	133 400	+ 2 400	(31)	133 900	136 700	+ 2 800	(27)
Totaal vermogen in het bedrijf	183 600	189 000	+ 5 400		168 900	177 800	+ 8 900	
Schulden buiten het bedrijf	5 000	4 800	- 200	(3)	2 100	2 000	- 100	(3)
Eigen vermogen buiten het bedrijf	7 900	7 900	0	(21)	14 100	14 400	+ 300	(20)
Totaal vermogen buiten bedrijf	12 900	12 700	- 200	(21)	16 200	16 400	+ 200	(20)
Balanstotaal	196 500	201 700	+ 5 200		185 100	194 200	+ 9 100	

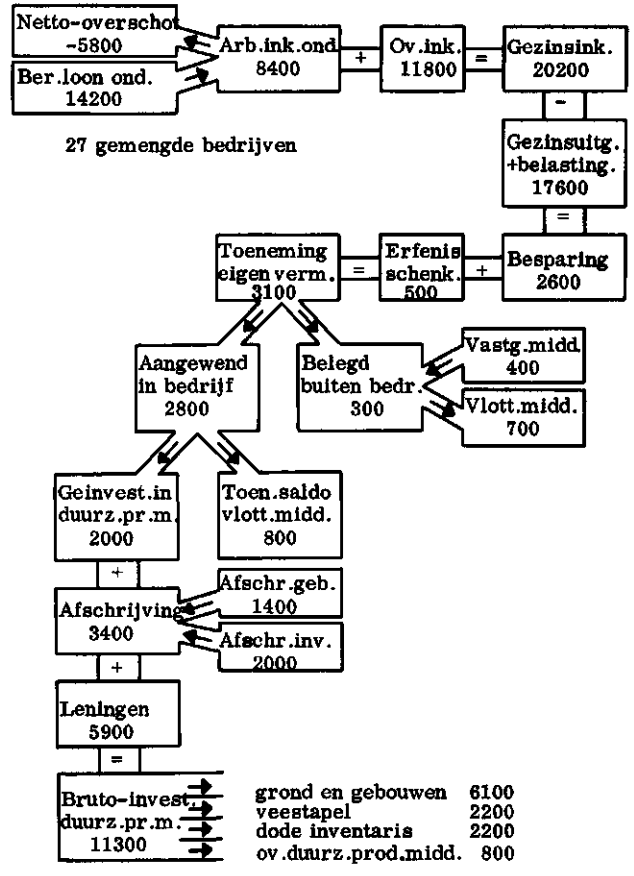
BIJLAGE 1c

Inkomensvorming en inkomensbesteding op eigendomsbedrijven ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gem.p.bedr. in gld.)

Boekjaar 1967/'68 Oppervlakte cultuurgrond	31 weidebedrijven 16,6 ha		frequentie	27 gemengde bedrijven 17,0 ha		frequentie
1. Netto-overschot		-3 300	(31)		-5 800	(27)
2. Berekend loon van de ondernemer		14 500	(31)		14 200	(27)
3. Arbeidsinkomen van de ondernemer		11 200	(31)		8 400	(27)
4. Incidentele bedrijfsopbrengsten		500	(31)		400	(27)
5. Berekend loon van de boerin	2 300		(23)	3 300		(24)
6. Berekend loon van overige gezinsleden	3 300		(14)	5 200		(17)
7. Betaald loon aan gezinsleden	400		(4)	700		(2)
8. Niet-uitbetaald loon gezinsleden		5 200			7 800	
9. Berekende rente	3 100		(31)	2 600		(27)
10. Betaalde rente van langlopende leningen	2 600		(26)	1 500		(21)
11. Betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden	200		(17)	200		(13)
12. Niet-uitbetaalde rente		300			900	
13. Niet-uitbetaalde pacht	2 900		(31)	2 600		(27)
14. Afschrijving op bedrijfsgebouwen	1 400		(31)	1 400		(27)
15. Overige eigenaarslasten	700		(31)	700		(27)
16. Saldo van pacht en eigenaarslasten		800			500	
17. Totaal gezinsinkomen uit bedrijf		18 000			18 000	
18. Opbrengsten van privé-bezittingen	100		(14)	200		(13)
19. Uitkeringen van verzekeringen (incl. KB + AOW)	600		(15)	1 200		(15)
20. Overige neveninkomsten	0		(7)	800		(11)
21. Totale privé-inkomsten		700	(25)		2 200	(26)
22. Totaal gezinsinkomen		18 700			20 200	
23. Huishoudgeld (incl. verbr. prod. uit eigen bedrijf)	9 400		(31)	10 900		(27)
24. Overige kosten van levensonderhoud	3 000		(31)	2 200		(27)
25. Totale kosten van levensonderhoud	12 400		(31)	13 100		(27)
26. Betaald aan belasting en premies A.O.W. enz.	3 100		(31)	3 700		(27)
27. Betaald aan verzekeringspremies	500		(29)	500		(24)
28. Schenkingen en giften	500		(13)	300		(11)
29. Totale gezinsuitgaven		16 500			17 600	
30. Besparingen		2 200			2 600	
31. Erfenissen en schenkingen		200	(4)		500	(6)
32. Toeneming van het eigen vermogen		2 400			3 100	

BIJLAGE 1d. Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen op eigendomsbedrijven ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

BIJLAGE 2a

Balansen debet van eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	29 bedr. m.d. laagste arb.ink.				29 bedr. m.d. hoogste arb.ink.			
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	(Aantal bedr.m. balans-post)	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	(Aantal bedr.m. balans-post)
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	11,6 ha	11,6 ha	0 ha		15,8 ha	16,6 ha	+0,8 ha	
Middelen in het bedrijf								
1. Grond en gebouwen	111 900	112 200	+ 300	(29)	124 200	131 200	+ 7 000	(29)
2. Pachtersinvesteringen	-	-	-		-	-	-	
3. Veestapel	30 300	31 400	+ 1 100	(29)	34 200	37 600	+ 3 400	(29)
4. Dode inventaris	11 300	11 900	+ 600	(29)	15 700	16 000	+ 300	(29)
5. Veldinventaris	2 000	2 200	+ 200	(29)	3 000	3 100	+ 100	(29)
6. Ledenkapitaal + deelnemingen	2 500	2 700	+ 200	(26)	1 400	1 600	+ 200	(26)
7. Transitorische posten	200	200	0	(17)	0	400	+ 400	(13)
Totaal vastgelegde middelen	158 200	160 600	+ 2 400	(29)	178 500	189 900	+11 400	(29)
8. Voorraden	600	1 000	+ 400	(29)	800	1 400	+ 600	(29)
9. Vorderingen	4 400	3 800	- 600	(29)	6 400	6 400	0	(29)
10. Lopende rekening bij banken	1 300	900	- 400	(19)	1 800	1 600	- 200	(16)
11. Kas + giro	800	800	0	(29)	700	1 100	+ 400	(29)
Totaal vlottende en liquide middelen	7 100	6 500	- 600	(29)	9 700	10 500	+ 800	(29)
Totale middelen in het bedrijf	165 300	167 100	+ 1 800		188 200	200 400	+12 200	
Middelen buiten het bedrijf								
12. Grond en gebouwen	9 000	9 200	+ 200	(5)	8 100	7 900	- 200	(4)
13. Vorderingen op lange termijn	1 000	1 000	0	(3)	2 400	2 700	+ 300	(5)
Totaal vastgelegde middelen	10 000	10 200	+ 200	(7)	10 500	10 600	+ 100	(7)
14. Vorderingen op korte termijn	100	100	0	(2)	0	0	0	(1)
15. Effecten	-	-	-	(-)	1 000	900	- 100	(4)
16. Spaarbanksaldo	4 100	3 800	- 300	(20)	3 200	3 300	+ 100	(18)
Totaal vlottende middelen	4 200	3 900	- 300	(21)	4 200	4 200	0	(18)
Totale middelen buiten bedrijf	14 200	14 100	- 100	(21)	14 700	14 800	+ 100	(20)
Balanstotaal	179 500	181 200	+ 1 700		202 900	215 200	+12 300	
Totaal eigen vermogen	137 000	137 300	+ 300		149 300	154 500	+ 5 200	
E.V. in % van balanstotaal	76,3	75,8	- 0,5		73,6	71,8	- 1,8	
E.V. in % van bedrijfsvermogen	82,9	82,2	- 0,7		79,3	77,1	- 2,2	

BIJLAGE 2b

Balansen credit van eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gemiddeld per bedrijf in guldens)

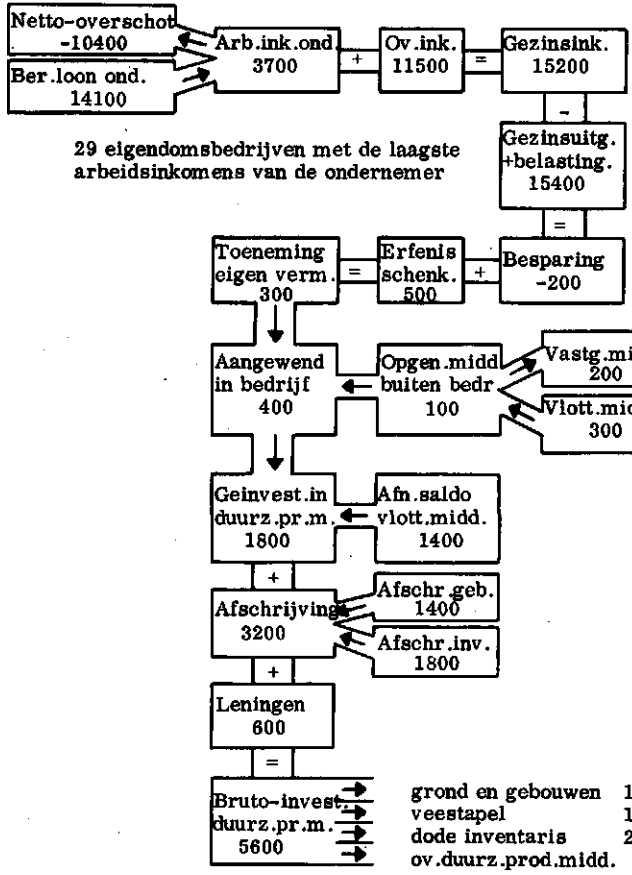
	29 bedr. m.d. laagste arb.ink.			(Aantal	29 bedr. m.d. hoogste arb.ink.			(Aantal
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	11,6 ha	11,6 ha	0 ha	post)	15,8 ha	16,6 ha	+0,8 ha	post)
Vermogen in het bedrijf								
Hypothecaire leningen van								
17. Boerenleenbanken	8 700	9 400	+ 700	(8)	15 300	17 300	+ 2 000	(15)
18. Overige banken	1 300	1 100	- 200	(1)	900	900	0	(1)
19. Verzekeringsmaatschappijen	5 600	5 600	0	(4)	1 700	1 700	0	(1)
20. Familieleden	400	400	0	(2)	6 900	6 900	0	(4)
21. Overige particulieren	900	900	0	(1)	3 500	4 100	+ 600	(2)
Totaal hypothecaire leningen	16 900	17 400	+ 500	(14)	28 300	30 900	+ 2 600	(22)
Niet-hypothecaire leningen van								
22. Boerenleenbanken	2 700	2 800	+ 100	(8)	1 600	900	- 700	(7)
23. Overige banken	100	100	0	(1)	1 000	900	- 100	(1)
24. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
25. Familieleden	3 400	3 600	+ 200	(9)	12 100	14 800	+ 2 700	(18)
26. Overige particulieren	1 100	1 100	0	(6)	600	800	+ 200	(3)
27. Staat der Nederlanden	6 700	6 500	- 200	(6)	800	2 400	+ 1 600	(3)
Totaal niet-hypothecaire leningen	14 000	14 100	+ 100	(18)	16 100	19 800	+ 3 700	(23)
Totaal vreemd vermogen op lange termijn	30 900	31 500	+ 600	(22)	44 400	50 700	+ 6 300	(26)
28. Leverancierskrediet	5 000	5 500	+ 500	(29)	3 800	4 400	+ 600	(29)
29. Lopende rekening bij banken	500	1 200	+ 700	(6)	2 500	2 400	- 100	(12)
30. Overige bedrijfsschulden	1 100	700	- 400	(25)	600	1 200	+ 600	(26)
Totaal vreemd vermogen op korte termijn	6 600	7 400	+ 800	(29)	6 900	8 000	+ 1 100	(29)
Eigen vermogen in het bedrijf	127 800	128 200	+ 400	(29)	136 900	141 700	+ 4 800	(29)
Totaal vermogen in het bedrijf	165 300	167 100	+ 1 800		188 200	200 400	+12 200	
Schulden buiten het bedrijf	5 000	5 000	0	(3)	2 300	2 000	- 300	(3)
Eigen vermogen buiten het bedrijf	9 200	9 100	- 100	(21)	12 400	12 800	+ 400	(20)
Totaal vermogen buiten bedrijf	14 200	14 100	- 100	(21)	14 700	14 800	+ 100	(20)
Balanstotaal	179 500	181 200	+ 1 700		202 900	215 200	+12 300	

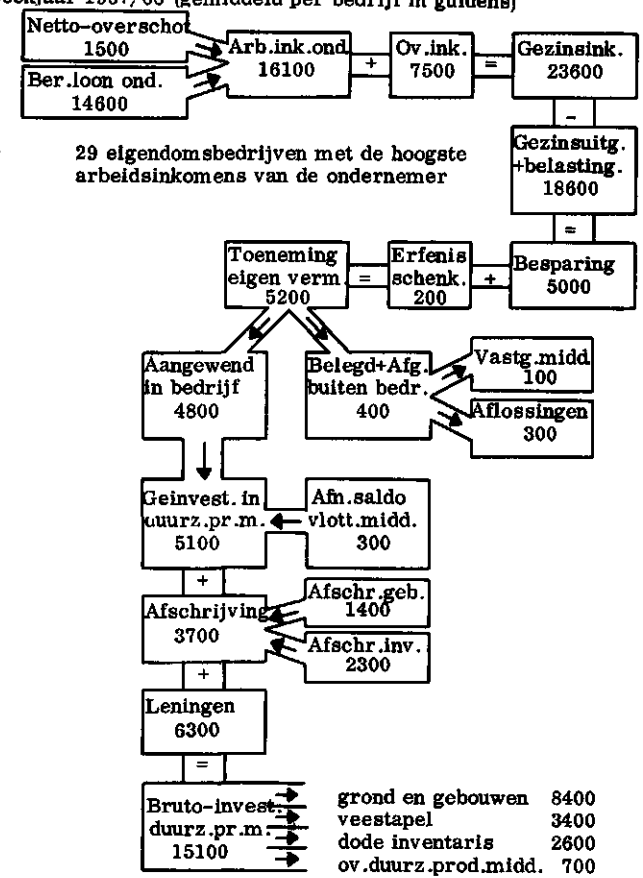
BIJLAGE 2c

Inkomensvorming en inkomensbesteding op eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gem. per bedr. in gld.)

Boekjaar 1967/'68	29 bedr. met de laagste arb.ink.		frequentie	29 bedr. met de hoogste arb.ink.		frequentie
Oppervlakte cultuurgrond	14,8 ha			18,7 ha		
1. Netto-overschot		-10 400	(29)		1 500	(29)
2. Berekend loon van de ondernemer		14 100	(29)		14 600	(29)
3. Arbeidsinkomen van de ondernemer		3 700	(29)		16 100	(29)
4. Incidentele bedrijfsopbrengsten		500	(29)		300	(29)
5. Berekend loon van de boerin	3 500		(25)	2 100		(22)
6. Berekend loon van overige gezinsleden	5 500		(19)	2 900		(12)
7. Betaald loon aan gezinsleden	400		(2)	700		(4)
8. Niet-uitbetaald loon gezinsleden		8 600			4 300	
9. Berekende rente	2 600		(29)	3 200		(29)
10. Betaalde rente van langlopende leningen	1 500		(22)	2 700		(25)
11. Betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden	200		(15)	200		(15)
12. Niet-uitbetaalde rente		900			300	
13. Niet-uitbetaalde pacht	2 300		(29)	3 200		(29)
14. Afschrijving op bedrijfsgebouwen	1 400		(29)	1 400		(29)
15. Overige eigenaarslasten	600		(29)	800		(29)
16. Saldo van pacht en eigenaarslasten		300			1 000	
17. Totaal gezinsinkomen uit bedrijf		14 000			22 000	
18. Opbrengsten van privé-bezittingen	100		(16)	200		(11)
19. Uitkeringen van verzekeringen (inc. KB + AOW)	700		(13)	1 000		(17)
20. Overige neveninkomsten	400		(7)	400		(11)
21. Totale privé-inkomsten		1 200	(26)		1 600	(26)
22. Totaal gezinsinkomen		15 200			23 600	
23. Huishoudgeld (incl. verbr. prod. uit eigen bedrijf)	9 500		(29)	10 600		(29)
24. Overige kosten van levensonderhoud	2 200		(29)	3 100		(29)
25. Totale kosten van levensonderhoud	11 700		(29)	13 700		(29)
26. Betaald aan belasting en premies AOW enz.	2 800		(29)	3 900		(29)
27. Betaald aan verzekeringspremies	500		(27)	500		(26)
28. Schenkingen en giften	400		(11)	500		(13)
29. Totale gezinsuitgaven		15 400			18 600	
30. Besparingen		- 200			5 000	
31. Erfenissen en schenkingen		500	(6)		200	(4)
32. Toeneming van het eigen vermogen		300			5 200	

BIJLAGE 2d. Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen op eigendomsbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

BIJLAGE 3a

Balansen debet van pachtbedrijven, ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	30 weidebedrijven			(Aantal	30 gemengde bedrijven			(Aantal
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	0,8 ha	0,8 ha	0 ha	post)	2,7 ha	3,1 ha	+0,4 ha	post)
Middelen in het bedrijf								
1. Grond en gebouwen	4 600	7 000	+ 2 400	(8)	27 300	30 400	+ 3 100	(19)
2. Pachtersinvesteringen	1 900	2 100	+ 200	(20)	2 200	2 300	+ 100	(12)
3. Veestapel	38 700	40 200	+ 1 500	(30)	27 300	28 300	+ 1 000	(30)
4. Dode inventaris	15 100	15 400	+ 300	(30)	11 700	12 800	+ 1 100	(30)
5. Veldinventaris	1 900	1 800	- 100	(30)	3 500	3 900	+ 400	(30)
6. Ledenkapitaal + deelnemingen	1 800	2 100	+ 300	(27)	1 200	1 400	+ 200	(27)
7. Transitorische posten	200	300	+ 100	(14)	100	300	+ 200	(17)
Totaal vastgelegde middelen	64 200	68 900	+ 4 700	(30)	73 300	79 400	+ 6 100	(30)
8. Voorraden	900	1 500	+ 600	(30)	400	600	+ 200	(30)
9. Vorderingen	5 500	4 800	- 700	(30)	5 700	6 300	+ 600	(30)
10. Lopende rekening bij banken	2 500	2 500	0	(25)	1 000	1 100	+ 100	(22)
11. Kas + giro	1 000	900	- 100	(30)	500	500	0	(30)
Totaal vlottende en liquide middelen	9 900	9 700	- 200	(30)	7 600	8 500	+ 900	(30)
Totale middelen in het bedrijf	74 100	78 600	+ 4 500		80 900	87 900	+ 7 000	
Middelen buiten het bedrijf								
12. Grond en gebouwen	1 700	1 900	+ 200	(4)	3 900	3 900	0	(3)
13. Vorderingen op lange termijn	900	800	- 100	(4)	1 000	1 400	+ 400	(3)
Totaal vastgelegde middelen	2 600	2 700	+ 100	(8)	4 900	5 300	+ 400	(6)
14. Vorderingen op korte termijn	0	0	0	(1)	-	0	0	(1)
15. Effecten	700	700	0	(3)	400	400	0	(4)
16. Spaarbanksaldo	13 400	13 600	+ 200	(24)	9 200	9 900	+ 700	(22)
Totaal vlottende middelen	14 100	14 300	+ 200	(24)	9 600	10 300	+ 700	(22)
Totale middelen buiten bedrijf	16 700	17 000	+ 300	(24)	14 500	15 600	+ 1 100	(24)
Balanstotaal	90 800	95 600	+ 4 800		95 400	103 500	+ 8 100	
Totaal eigen vermogen	78 700	84 200	+ 5 500		76 200	82 200	+ 6 000	
E.V. in % van balanstotaal	86,6	88,1	+ 1,5		79,8	79,4	- 0,4	
E.V. in % van bedrijfsvermogen	106,2	107,1	+ 0,9		94,1	93,5	- 0,6	

BIJLAGE 3b

Balansen credit van pachtbedrijven, ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

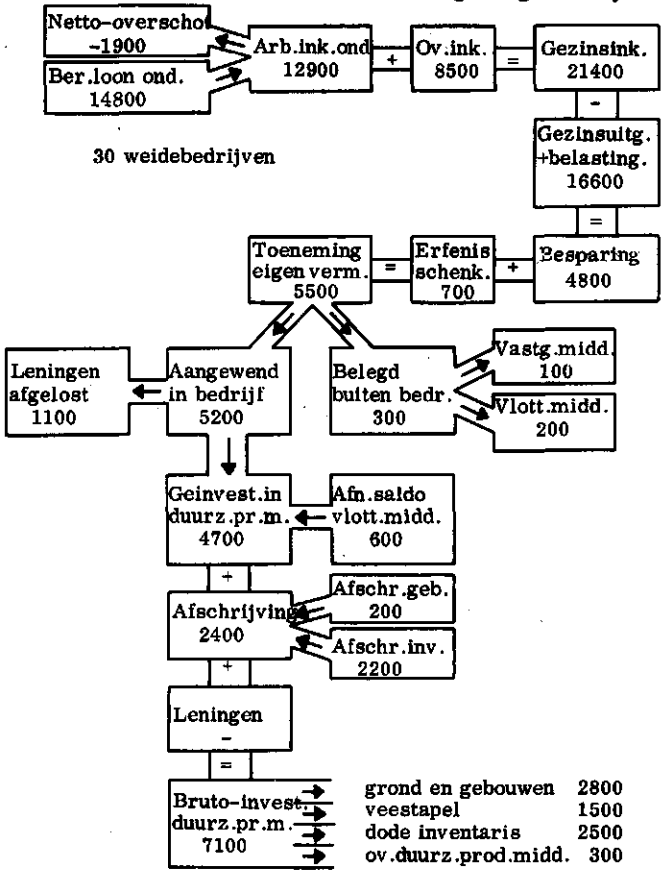
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	30 weidebedrijven 1-5-'67 0,8 ha	1-5-'68 0,8 ha	mutaties 0 ha	(Aantal bedr.m. balans-post)	30 gemengde bedrijven 1-5-'67 2,7 ha	1-5-'68 3,1 ha	mutaties +0,4 ha	(Aantal bedr.m. balans-post)
Vermogen in het bedrijf								
Hypothecaire leningen van								
17. Boerenleenbanken	500	400	- 100	(1)	2600	4000	+ 1400	(4)
18. Overige banken	100	100	0	(1)	-	-	-	(-)
19. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
20. Familieleden	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
21. Overige particulieren	-	-	-	(-)	600	600	0	(2)
Totaal hypothecaire leningen	600	500	- 100	(2)	3200	4600	+ 1400	(6)
Niet-hypothecaire leningen van								
22. Boerenleenbanken	2900	2500	- 400	(8)	3300	3900	+ 600	(9)
23. Overige banken	-	-	-	(-)	-	100	+ 100	(1)
24. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
25. Familieleden	4300	3700	- 600	(11)	5100	5600	+ 500	(19)
26. Overige particulieren	100	100	0	(1)	100	-	- 100	(2)
27. Staat der Nederlanden	0	-	0	(1)	0	-	0	(1)
Totaal niet-hypothecaire leningen	7300	6300	- 1000	(17)	8500	9600	+ 1100	(23)
Totaal vreemd vermogen op lange termijn	7900	6800	- 1100	(17)	11700	14200	+ 2500	(23)
28. Leverancierskrediet	2400	2600	+ 200	(30)	3700	4600	+ 900	(30)
29. Lopende rekening bij banken	700	800	+ 100	(5)	1000	900	- 100	(7)
30. Overige bedrijfsschulden	1100	1200	+ 100	(26)	1600	600	- 1000	(30)
Totaal vreemd vermogen op korte termijn	4200	4600	+ 400	(30)	6300	6100	- 200	(30)
Eigen vermogen in het bedrijf	62000	67200	+ 5200	(30)	62900	67600	+ 4700	(30)
Totaal vermogen in het bedrijf	74100	78600	+ 4500		80900	87500	+ 7000	
Schulden buiten het bedrijf	0	-	0	(1)	1200	1000	- 200	(4)
Eigen vermogen buiten het bedrijf	16700	17000	+ 300	(24)	13300	14600	+ 1300	(24)
Totaal vermogen buiten bedrijf	16700	17000	+ 300	(24)	14500	15600	+ 1100	(24)
Balanstotaal	90800	95600	+ 4800		95400	103500	+ 8100	

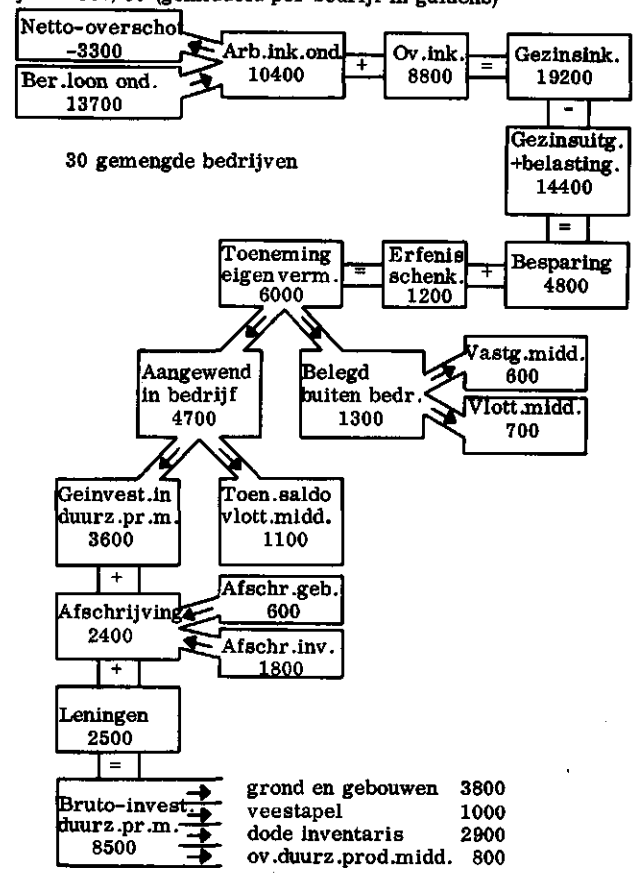
BIJLAGE 3c

Inkomensvorming en inkomensbesteding op pachtbedrijven ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven (gem.p.bedr. in gld.)

Boekjaar 1967/'68 Oppervlakte cultuurgrond	30 weidebedrijven 18,8 ha		frequentie	30 gemengde bedrijven 16,6 ha		frequentie
1. Netto-overschot		-1 900	(30)		-3 300	(30)
2. Berekend loon van de ondernemer		14 800	(30)		13 700	(30)
3. Arbeidsinkomen van de ondernemer		12 900	(30)		10 400	(30)
4. Incidentele bedrijfsopbrengsten		0	(30)		100	(30)
5. Berekend loon van de boerin	3 300		(25)	3 400		(28)
6. Berekend loon van overige gezinsleden	1 200		(9)	2 100		(12)
7. Betaald loon aan gezinsleden	300		(3)	200		(4)
8. Niet-uitbetaald loon gezinsleden		4 200			5 300	
9. Berekende rente	3 300		(30)	2 800		(30)
10. Betaalde rente van langlopende leningen	400		(15)	600		(18)
11. Betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden	100		(10)	200		(11)
12. Niet-uitbetaalde rente		2 800			2 000	
13. Niet-uitbetaalde pacht	200		(8)	800		(18)
14. Afschrijving op bedrijfsgebouwen	100		(3)	500		(12)
15. Overige eigenaarslasten	0		(8)	200		(20)
16. Saldo van pacht en eigenaarslasten		100			100	
17. Totaal gezinsinkomen uit bedrijf		20 000			17 900	
18. Opbrengsten van privé-bezittingen	700		(23)	400		(22)
19. Uitkeringen van verzekeringen (incl.KB + AOW)	600		(17)	500		(14)
20. Overige neveninkomsten	100		(6)	400		(11)
21. Totale privé-inkomsten		1 400	(28)		1 300	(28)
22. Totaal gezinsinkomen		21 400			19 200	
23. Huishoudgeld (incl verbr. prod. uit eigen bedrijf)	8 200		(30)	8 400		(30)
24. Overige kosten van levensonderhoud	3 100		(30)	1 900		(30)
25. Totale kosten van levensonderhoud	11 300		(30)	10 300		(30)
26. Betaald aan belasting en premies A.O.W. enz.	4 300		(30)	3 500		(30)
27. Betaald aan verzekeringspremies	700		(29)	500		(30)
28. Schenkingen en giften	300		(17)	100		(15)
29. Totale gezinsuitgaven		16 600			14 400	
30. Besparingen		4 800			4 800	
31. Erfenissen en schenkingen		700	(11)		1 200	(15)
32. Toeneming van het eigen vermogen		5 500			6 000	

BIJLAGE 3d. Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen op pachtbedrijven ingedeeld naar weidebedrijven en gemengde bedrijven in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

BIJLAGE 4a

Balansen debet van pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	30 bedr. m.d. laagste arb.ink.			(Aantal	30 bedr. m.d. hoogste arb.ink.			(Aantal
	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-	1-5-'67	1-5-'68	mutaties	bedr.m. balans-
Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	1,2 ha	1,5 ha	+0,3 ha	post)	2,2 ha	2,3 ha	+0,1 ha	post)
Middelen in het bedrijf								
1. Grond en gebouwen	15 800	18 700	+ 2 900	(15)	16 200	18 700	+ 2 500	(12)
2. Pachtersinvesteringen	1 800	1 800	0	(14)	2 300	2 600	+ 300	(18)
3. Veestapel	27 800	28 600	+ 800	(30)	38 100	39 900	+ 1 800	(30)
4. Dode inventaris	10 600	11 700	+ 1 100	(30)	16 200	16 500	+ 300	(30)
5. Veldinventaris	2 100	2 200	+ 100	(30)	3 300	3 500	+ 200	(30)
6. Ledenkapitaal + deelnemingen	1 500	1 800	+ 300	(25)	1 400	1 700	+ 300	(29)
7. Transitorische posten	0	100	+ 100	(12)	300	600	+ 300	(19)
Totaal vastgelegde middelen	59 600	64 900	+ 5 300	(30)	77 800	83 500	+ 5 700	(30)
8. Voorraden	500	800	+ 300	(30)	800	1 300	+ 500	(30)
9. Vorderingen	4 400	4 300	- 100	(30)	6 900	6 800	- 100	(30)
10. Lopende rekening bij banken	1 500	1 200	- 300	(23)	2 100	2 400	+ 300	(24)
11. Kas + giro	600	900	+ 300	(30)	800	500	- 300	(30)
Totaal vlottende en liquide middelen	7 000	7 200	+ 200	(30)	10 600	11 000	+ 400	(30)
Totale middelen in het bedrijf	66 600	72 100	+ 5 500		88 400	94 500	+ 6 100	
Middelen buiten het bedrijf								
12. Grond en gebouwen	1 300	1 300	0	(2)	4 300	4 500	+ 200	(5)
13. Vorderingen op lange termijn	700	1 200	+ 500	(3)	1 300	1 000	- 300	(4)
Totaal vastgelegde middelen	2 000	2 500	+ 500	(5)	5 600	5 500	- 100	(9)
14. Vorderingen op korte termijn	-	0	0	(1)	0	0	0	(1)
15. Effecten	300	300	0	(2)	800	700	- 100	(5)
16. Spaarbanksaldo	5 100	5 200	+ 100	(21)	17 400	18 300	+ 900	(25)
Totaal vlottende middelen	5 400	5 500	+ 100	(21)	18 200	19 000	+ 800	(25)
Totale middelen buiten bedrijf	7 400	8 000	+ 600	(22)	23 800	24 500	+ 700	(26)
Balanstotaal	74 000	80 100	+ 6 100		112 200	119 000	+ 6 800	
Totaal eigen vermogen	59 400	62 700	+ 3 300		95 400	103 700	+ 8 300	
E.V. in % van balanstotaal	80,3	78,3	-2,0		85,1	87,1	+2,0	
E.V. in % van bedrijfsvermogen	89,1	87,0	-2,1		108,0	110,0	+2,0	

BIJLAGE 4b

Balansen credit van pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Oppervlakte grond in eigendom (kadastraal)	30 bedr. m.d. laagste arb.ink. 1-5-'67 1,2 ha	1-5-'68 1,5 ha	mutaties +0,3 ha	(Aantal bedr.m. balans-post)	30 bedr. m.d. hoogste arb.ink. 1-5-'67 2,2 ha	1-5-'68 2,3 ha	mutaties +0,1 ha	(Aantal bedr.m. balans-post)
Vermogen in het bedrijf								
Hypothecaire leningen van								
17. Boerenleenbanken	1400	2800	+ 1400	(3)	1700	1600	- 100	(2)
18. Overige banken	100	100	0	(1)	-	-	-	(-)
19. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
20. Familieleden	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
21. Overige particulieren	300	300	0	(1)	300	300	0	(1)
Totaal hypothecaire leningen	1800	3200	+ 1400	(5)	2000	1900	- 100	(3)
Niet-hypothecaire leningen van								
22. Boerenleenbanken	1700	2300	+ 600	(8)	4500	4100	- 400	(9)
23. Overige banken	-	-	-	(-)	-	100	+ 100	(1)
24. Verzekeringsmaatschappijen	-	-	-	(-)	-	-	-	(-)
25. Familieleden	4200	5200	+ 1000	(18)	5200	4100	- 1100	(12)
26. Overige particulieren	200	100	- 100	(3)	-	-	-	(-)
27. Staat der Nederlanden	0	-	0	(1)	0	-	0	(1)
Totaal niet-hypothecaire leningen	6100	7600	+ 1500	(19)	9700	8300	- 1400	(21)
Totaal vreemd vermogen op lange termijn	7900	10800	+ 2900	(19)	11700	10200	- 1500	(21)
28. Leverancierskrediet	3500	4600	+ 1100	(30)	2600	2600	0	(30)
29. Lopende rekening bij banken	1100	800	- 300	(6)	700	900	+ 200	(6)
30. Overige bedrijfsschulden	1600	900	- 700	(28)	1100	900	- 200	(28)
Totaal vreemd vermogen op korte termijn	6200	6300	+ 100	(30)	4400	4400	0	(30)
Eigen vermogen in het bedrijf	52500	55000	+ 2500	(30)	72300	79900	+ 7600	(30)
Totaal vermogen in het bedrijf	66600	72100	+ 5500		88400	94500	+ 6100	
Schulden buiten het bedrijf	500	300	- 200	(1)	700	700	0	(4)
Eigen vermogen buiten het bedrijf	6900	7700	+ 800	(22)	23100	23800	+ 700	(26)
Totaal vermogen buiten bedrijf	7400	8000	+ 600	(22)	23800	24500	+ 700	(26)
Balanstotaal	74000	80100	+ 6100		112200	119000	+ 6800	

BIJLAGE 4c

Inkomensvorming en inkomensbesteding op pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer (gem. per bedr. in gld.)

Boekjaar 1967/68	30 bedr. met de laagste arb.ink.		frequentie	30 bedr. met de hoogste arb.ink.		frequentie
Oppervlakte cultuurgrond	14,5 ha			20,9 ha		
1. Netto-overschot		-6 900	(30)		1 600	(30)
2. Berekend loon van de ondernemer		13 700	(30)		14 800	(30)
3. Arbeidsinkomen van de ondernemer		6 800	(30)		16 400	(30)
4. Incidentele bedrijfsopbrengsten		100	(30)		100	(30)
5. Berekend loon van de boerin	3 600		(30)	3 100		(23)
6. Berekend loon van overige gezinsleden	2 100		(12)	1 200		(9)
7. Betaald loon aan gezinsleden	400		(6)	100		(1)
8. Niet-uitbetaald loon gezinsleden		5 300			4 200	
9. Berekende rente	2 600		(30)	3 500		(30)
10. Betaalde rente van langlopende leningen	400		(15)	600		(18)
11. Betaalde rente van kortlopende bedrijfsschulden	200		(12)	100		(9)
12. Niet-uitbetaalde rente		2 000			2 800	
13. Niet-uitbetaalde pacht	500		(14)	500		(12)
14. Afschrijving op bedrijfsgebouwen	400		(10)	200		(5)
15. Overige eigenaarslasten	100		(15)	100		(13)
16. Saldo van pacht en eigenaarslasten		0			200	
17. Totaal gezinsinkomen uit bedrijf		14 200			23 700	
18. Opbrengsten van privé-bezittingen	200		(19)	900		(26)
19. Uitkeringen van verzekeringen (incl. KB + AOW)	600		(14)	500		(17)
20. Overige nevenінkomsten	400		(11)	100		(6)
21. Totale privé-inkomsten		1 200	(29)		1 500	(27)
22. Totaal gezinsinkomen		15 400			25 200	
23. Huishoudgeld (incl. verbr. prod. uit eigen bedrijf)	7 800		(30)	8 800		(30)
24. Overige kosten van levensonderhoud	2 000		(30)	3 100		(30)
25. Totale kosten van levensonderhoud	9 800		(30)	11 900		(30)
26. Betaald aan belasting en premies AOW enz.	2 900		(30)	4 800		(30)
27. Betaald aan verzekeringspremies	400		(30)	800		(29)
28. Schenkingen en giften	200		(14)	200		(18)
29. Totale gezinsuitgaven		13 300			17 700	
30. Besparingen		2 100			7 500	
31. Erfenissen en schenkingen		1 200	(15)		800	(11)
32. Toeneming van het eigen vermogen		3 300			8 300	

BIJLAGE 4d. Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen op pachtbedrijven ingedeeld naar arbeidsinkomen van de ondernemer in het boekjaar 1967/68 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

